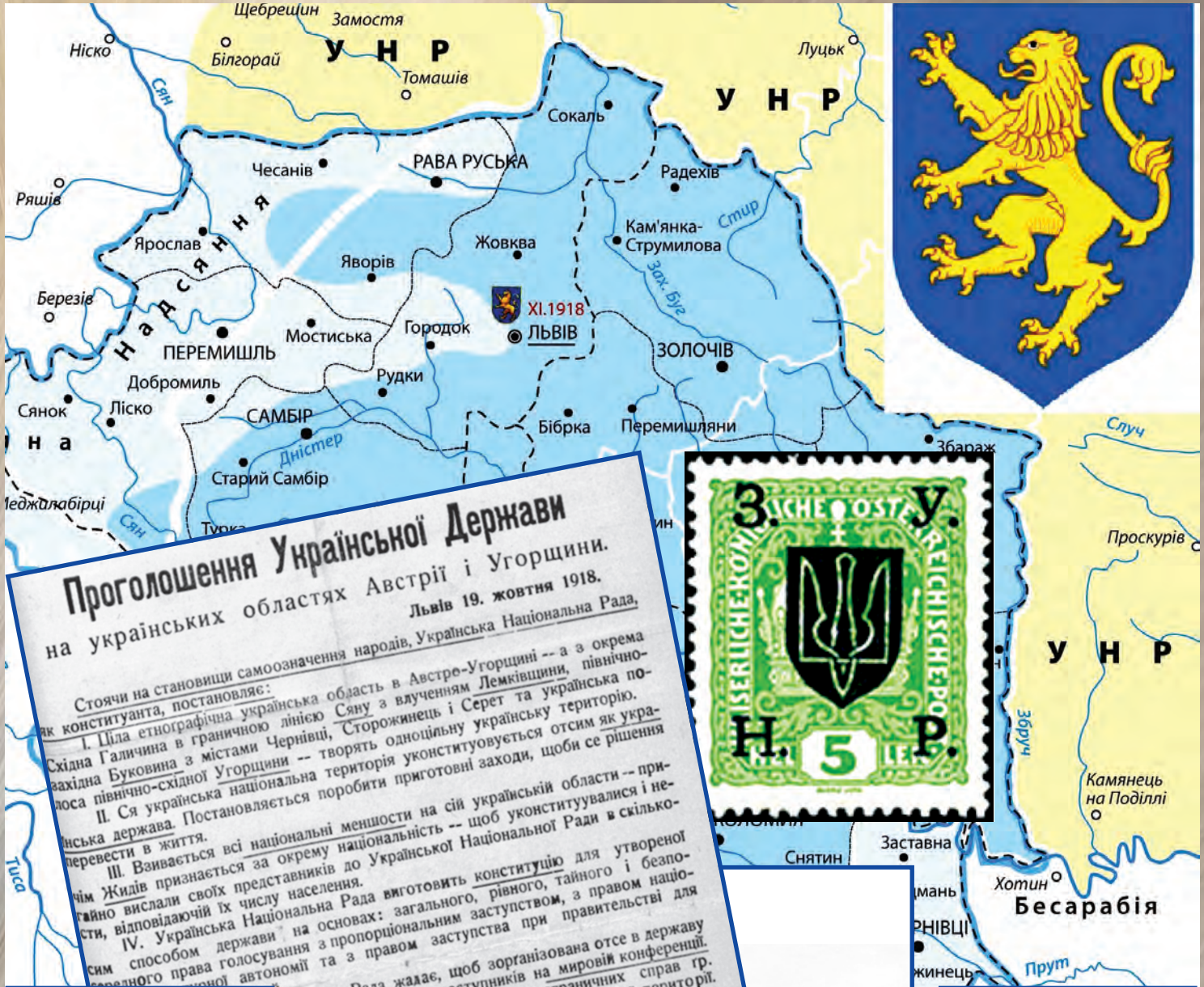

КРАЄЗНАВСТВО

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ 3'2018

Проголошення Української Держави
на українських областях Австрії і Угорщини.
Львів 19. жовтня 1918.

Стоячи на становищі самоозначення народів, Українська Національна Рада, як конституанта, постановляє:

I. Ціла етнографічна українська область в Австро-Угорщині -- а з окрема Східна Галичина в граничній лінії Сяну з влученням Лемківщини, північно-західна Буковина з містами Чернівці, Сторожинець і Серет та українська частина північно-східної Угорщини -- творять одноцілну українську територію.

II. Ця українська національна територія уконституується отсим як українська держава. Постановляється поробити приготівні заходи, щоби се рішення перевести в життя.

III. Вважається за окрему національність -- щоби уконституувалися і нецим Жидів признається всі національні меншости на сій українській області -- пригтайно вислали своїх представників до Української Національної Ради в утвореної, відповідуючій їх числу населення.

IV. Українська Національна Рада вигоготовить конституцію для утвореної держави на основах: загального, рівного, тайного і безпартійного права голосування з пропорційним заступством, з правом національної автономії та з правом заступства при правительстві для національної Ради жадає, щоби зорганізована отсе в державу австро-угорському міністрови заграничних справ гр. пересправляти іменем сеї української території.

К Р А Є З Н А В С Т В О

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

Заснований у квітні 1927 року Українським комітетом краєзнавства
Репресований у 1930 році
Відроджений 1993 року з ініціативи Національної спілки краєзнавців України

3(104)'2018

З М І С Т

Головний редактор
Олександр Реєнт

Редакційна колегія:
Олег Бажан
(перший заступник
головного редактора)

Олександр Удоа
(заступник
головного редактора)

Лев Баженов
Віль Бакіров
Геннадій Бондаренко
Володимир Великочий
Сергій Гальчак
Микола Головка
Олександр Гончаров
Олександр Гуржій
Віктор Даниленко
Володимир Дмитрук
Олександр Добржанський
Олександр Завальнюк
Михайло Косило
Віктор Коцур
Олександр Лисенко
Руслана Маньковська
Володимир Милько
Олексій Нестуля
Олександр Рубльов
Григорій Савченко
Валерій Смолій

Засновники:
Національна спілка
краєзнавців України
Інститут історії України
НАН України

**Виходить
щоквартально**
ISSN 2222-5250

Літопис українського краєзнавства

Ярослава Верменич (м. Київ). Історична регіоналістика VS краєзнавство: маркери дослідження мереж соціальної взаємодії в часі та просторі 4

Історія міст і сіл України: історико-теоретичні проблеми вивчення

Оксана Коваленко (м. Полтава). «Взят на изучение мастерству без заплати»: ремісничче учнівство в містах Гетьманщини (на прикладі Ніжина 1760-х років) 14

Володимир Студінський, Ірина Жиленкова (м. Київ). Розвиток економічної та соціальної сфери с. Пісківка Бородянської волості Київського повіту в XIX – на початку XX ст. 23

Сергій Добржанський (м. Чернівці). Від найбільшого повітового міста до губернського центру: Вінниця в системі управління Подільської губернії початку XX ст. 32

До 100-річчя утворення Західноукраїнської Народної Республіки

Олександр Реєнт (м. Київ), Володимир Великочий (м. Івано-Франківськ). Національно-демократична революція на західно-українських землях 1914–1923 рр.: до проблеми концепту 40

Павло Гай-Нижник (м. Київ). Структури державної влади в ЗУНР – ЗО УНР (листопад 1918 р. – грудень 1919 р.) 51

Світлана Власенко (м. Київ). Документи представництва Західно-української Народної Республіки у Франції 1919-1923 рр. (з колекції Центрального державного архіву громадських об'єднань України) . . . 66

Бібліотечне краєзнавство: сутність, функції, напрями

Владислав Фультес (м. Луцьк). Бібліотека Митрополита Анатолія (Дублянського): тематичний склад та сучасний стан 82

Краєзнавство в особах

Галина Денисенко (м. Київ). На ниві краєзнавства (до 60-річчя з дня народження Сергія Івановича Кота) 90

Богдан Столярчук (м. Рівне). Творчі пошуки Івана Пащука (біографічний ескіз) 93

Павло Гай-Нижник (м. Київ)

Структури державної влади в ЗУНР – ЗО УНР (листопад 1918 р. – грудень 1919 р.)

Висвітлюється перебіг утворення Західноукраїнської Народної Республіки та формування органів державної влади ЗУНР (згодом – ЗО УНР) протягом 1918–1919 років.

Ключові слова: ЗУНР, ЗО УНР, державна влада, українська революція.

Pavlo Hai-Nyzhnyk

Structure of state power in the WUPR – WO UPR (november 1918 – December 1919)

The course of the formation of the Western Ukrainian People's Republic and formation of the state authorities of the WUPR (subsequently from the UPR) during the years 1918–1919 are covered. The author investigated the proclamation of statehood in Western Ukraine and the formation of branches of power, in particular: the constitutional legislative body – the Ukrainian National Council, the executive (government) – the State Secretariat, etc. The structural and personal composition of the WUPR parliament, as well as functions and responsibilities of government secretariats (ministries), courts and prosecutor's offices, powers of local authorities – local councils, local commissars and commandants, etc. are analyzed. The legislative acts of the Republic, which defined and regulated the state system in the country and divided the areas of competence of the legislative and executive power, its supreme and local authorities, were systematized and classified. The form of power and state-political system in the Western Ukrainian People's Republic is determined.

Key words: WUPR, WO UPR, state power, Ukrainian revolution.

Павел Гай-Ныжнык

Структуры государственной власти в ЗУНР – ЗО УНР (ноябрь 1918 – декабрь 1919)

Освещается ход образования Западно-Украинской Народной Республики и формирования органов государственной власти ЗУНР (впоследствии – ЗО УНР) в течение 1918–1919 годов.

Ключевые слова: ЗУНР, ЗО УНР, государственная власть, украинская революция.

Наприкінці Першої світової війни у зв'язку з поширенням революційної ситуації та кризою обох імперій – Російської та Австро-Угорської, до складу яких входили українські землі, посилювався процес боротьби українського народу за своє національне та соціальне визволення, метою якого було відновлення власної національної державності. Як відомо, головні події відбувалися в Наддніпрянській Україні, початок яким

поклато утворення УНР у листопаді 1917 року. У Західній Україні цей процес, ускладнений війною, що продовжувалася, розрухою та агресивними діями більш сильніших націй-конкурентів, стосувався переважно Галичини, що розгорнувся наприкінці 1918 р.

Створена у Львові на початку 1848 р. перша національна представницька організація – Головна Руська Рада (ГРР)¹ у відозві від 10 травня

¹ Установчі збори Головної Руської Ради відбулися 2 травня 1848 р. за сприяння тогочасного губернатора Галичини і Володимирії графа Франца Зерафа Штадіона фон Вартгаузена і Таннгаузена в консисторії собору Святого Юра. У зв'язку з тим, що митрополит Михайло Левицький перебував тоді у своїй замській резиденції в Унівському монастирі, зборами керував єпископ-помічник Григорій Яхимович. Його обрали й головою ГРР, хоча її безпосереднім провідником став його заступник – Михайло Куземський. Другим заступником обрано юриста Івана Борискевича. Основними принципами діяльності ГРР визначалися: вірність цісареві Фердинандові I – «конституційному царю Галичини й Володимирії» та його нащадкам, а також укріплення та розвиток «нашої руської народності».

1848 р. зазначала: «ми русини² галицькі належимо до великого руського народу, котрий говорить однією мовою та складає 15 мільйонів, з яких 3,5 (півтретя) мільйона замешкує Галицьку землю»³. Невдовзі у своїй політичній заяві від 9 червня 1848 р. Головна Руська Рада заявила про своє прагнення домогтися адміністративного поділу Галичини (на той час до неї входила й Буковина) та утворення з її українських етнічних земель окремої австрійської провінції. Одночасно з цим мало відбутися й урівноправлення української громади з іншими народами, а Української греко-католицької церкви з іншими конфесіями. До наступного кроку національного визволення й соборності мали призвести втілення домагань українських депутатів, висловлені у новоствореному віденському парламенті. Йшлося про утворення з усіх українських земель Австрії – Східної Галичини з Лемківщиною, Буковини та українського Закарпаття окремого коронного краю зі своїм сеймом та урядом⁴.

Згадані дії політичного представництва української громади стали наслідком тривалої подвижницької діяльності значного кола українських науковців, духовних діячів Західної України початку ХІХ ст., які у своїх творах обґрунтовували концепції автохтонності українства, національної спорідненості Галичини, Буковини й Закарпаття з Наддніпрянською Україною⁵. У програмних документах українських партій – радикалів (РУРП), соціал-демократів (УСДП), національних демократів (УНДП) щодо національного питання висловлювалося прагнення утворення передусім Галицько-Буковинської територіально-національної автономії, а у майбутньому – змагатися до створення суверенної Української держави на всіх етнічних українських землях⁶.

Однак ці занадто радикальні для імперії плани, що могли істотно змінити розстановку національних сил, наштовхнувшись на відчайдушний опір передусім польської сторони, не принесли позитивних наслідків. Водночас накреслені обрії національно-політичного руху в Австро-Угорській імперії, що пов'язувалися з місцевою національною автономією (поки що) та соборністю стали дороговказом до буремного 1918 року⁷.

Наступні події були прискорені Першою світовою війною. Новітнє національне пробудження західних українців відбулося у 1918 р., що було пов'язано з загальним революційним процесом, який охопив Східну Європу, включаючи й Австро-Угорщину. Значимі державотворчі здобутки в Наддніпрянській Україні, значна активізація в напрямі національного самовизначення політичних сил українства, передусім у Галичині та Буковині, широко відомі «14 пунктів» В. Вільсона⁸ т. зв. Програми миру, з їх визначальною тезою «права націй на самовизначення», де український народ на теренах Австро-Угорської імперії хоча згадувався й опосередковано, спонукав українські політичні сили до активізації своїх дій.

Нагадаю, що галицьке політичне представництво українців вже наприкінці 1917 р., зустрічаючи перепони з боку польських сил та імперського центру, ультимативно заявляло у віденському парламенті про нагальну потребу побудови українського державного тіла на основі традицій давнього українського Галицько-Волинського князівства. Причому заявлялося, що ця територія, як частина неподільної спадщини всього українського народу, може як залишитися у складі Австрії, так і, за волею ук-

² До кінця ХІХ ст. українці на західних землях називали себе здебільшого «русинами», а українську мову – руською. – П. Г.-Н.

³ Будьмо народом // Зоря Галицька. – 1848. – 10 травня.

⁴ Антонович М. Історія України. – Т. 4. – Прага: Нова доба, 1942. – С. 72; Охримович Ю. Розвиток української національно-політичної думки (від початку ХІХ століття до Михайла Драгоманова). – Нью-Йорк: Вид-во Чарторийських, 1965. – С. 37.

⁵ Яремчук В. Д. Вплив національної ідеї на визвольну боротьбу в західноукраїнському регіоні на початку ХХ ст. // Події і особистості революційної доби / Збірник. – К.: ППІЕНД, 2003. – С. 9–10.

⁶ Українські політичні партії кінця ХІХ – початку ХХ ст.: програмові і довідкові матеріали. – К.: Консалтинг, Фенікс, 1993. – С. 26–27.

⁷ Гай-Нижник П. ЗУНР – ЗО УНР: становлення органів влади і державного управління (1918–1919 рр.). – К., 2018. – 146 с.

⁸ Гай-Нижник П. Політичні погляди Вудро Вільсона у допрезидентський період його життя та діяльності // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. – Вип. 39. – К., 2008. – С. 67–77.

раїнців, бути влученою до УНР⁹. На початку жовтня 1918 р., коли офіційний Відень у переддень мирних переговорів з Антантою був вимушений визнати «14 пунктів» В. Вільсона, з боку Української парламентської репрезентації (Є. Петрушевич, К. Левицький) було виголошено низку заяв з вимогою негайного утворення української автономії в Австрії. У них було категорично зазначено, що у випадку невиконання цих вимог, українці, виходячи з права на самовизначення, домагатимуться прилучення усіх українських земель Австро-Угорщини, включаючи й угорське Закарпаття, до гетьманської Української Держави¹⁰.

12 жовтня 1918 р. представники польських кіл з Галичини на прийнятті у імператора заявили від імені Галичини, що вони відокремлюються від Австрії й возз'єднуються з Польщею. З цією метою 28 жовтня 1918 р. на нараді у Кракові галицькі поляки створили Польську ліквідаційну комісію, яка повинна була зайнятися питанням переобрання влади в Галичині від Австрії до Польщі, визначивши місцем свого постійного урядування м. Львів. Своєю чергою Українська Національна Рада¹¹ у своєму статуті від 18 жовтня 1918 р. заявила, що вважає за свій обов'язок «виконати в хвили, яку признає за відповідну, іменем українського народу австро-угорської монархії, його право самоозначення та рішити про державну долю всіх областей, заселених тим народом»¹². А вже наступного дня УНРада проголосила, що «ціла етнографічна українська область в Австро-

Угорщині, зокрема Східна Галичина з граничною лінією Сяну з влученням Лемківщини, північно-західна Буковина з містами Чернівці, Строжинець і Серет та українська полоса північно-східної Угорщини – творять одноцілу українську територію»¹³. У вказаній прокламації також зазначалося, що «Українська Національна Рада виготовить конституцію для утвореної тим способом держави, на основах: загального, рівного, тайного і безпосереднього права голосування з пропорціональним заступництвом, з правом національно-культурної автономії та з правом заступництва в правительстві для національних меншин»¹⁴.

Наприкінці жовтня 1918 р. в Австро-Угорщині відбулася революція, в результаті якої було повалено монархічну владу. 24 жовтня проголошена своя незалежність Угорщина, а 28 жовтня у Празі проголошено незалежну Чехо-Словацьку Республіку. 29 жовтня було проголошено утворення Сербо-Хорвато-Словенської держави, яка пізніше була перейменована на Югославію¹⁵. 12 листопада 1918 р. республікою було проголошено Австрію.

У ці процеси впліталися й події на українських землях. Після того, як імператор Карл I звернувся з маніфестом «До моїх вірних австрійських народів», 18–19 жовтня 1918 р. у Львові був скликаний з'їзд мужів довір'я з цілого краю. Це були представники усіх політичних партій Галичини, Буковини, депутатів австрійського парламенту галицького і буковинського сеймів, духовенства. Згідно плану, на цьому з'їзді мала

⁹ Лозинський М. Українська революція: Розвідки і матеріали. Галичина в рр. 1918–1920. – Т. V. – Відень, 1922. – С. 23.

¹⁰ Stenographische Protokolle über die Sitzungen des Hauses der Abgeordneten des österreichischen Reichsrates im Jahre 1917 und 1918. XXII Session. – Wien, 1918. – Bd. 1. – S. 4553.

¹¹ Українська Національна Рада (УНРада) постала 18–19 жовтня 1918 р. після проведеної у Львові у приміщенні Народного Дому конституанти – представницького зібрання (бл. 500 осіб). Головною метою було втілення права на самовизначення українських земель Австро-Угорської монархії, що перебувала у стадії перманентного розпаду. До складу УНРади входили усі українські депутати обох австрійських палат (Палати послів і Палати панів), крайових сеймів Галичини й Буковини, представники єпископату, по три представники українських партій з цих земель; крім того, до неї було кооптовано видатніших непартійних фахівців, представників молоді, проведено вибір від повітів та міст й надано місце представництву національних меншостей, які цим правом не скористалися. Усього УНРада налічувала 150 членів (передбачалося ж: усього – 226, з них (пропорційно до відсотку від загальної кількості громадян) українці – 160, поляки – 33, євреї – 27, німці – 6).

¹² Левицький К. Великий зрив (До історії української державності від березня до листопада 1918 р. на підставі споминів та документів). – Льв.: Червона калина, 1931. – С. 113–114.

¹³ Там само. – С. 115–116.

¹⁴ Там само.

¹⁵ Утвердження лєнінських ідей про державу і право на Україні. – Льв., 1972. – С. 210.

бути утворена конституанта (Українська Національна Рада) і проголошена українська державність.

Під час роботи УНРади 19 жовтня 1918 р. до неї надійшла відозва від угорських українців (Закарпаття), що засвідчувало усвідомлення ними своєї національної належності і зв'язку з усім українським народом. Ця відозва, зачитана привселюдно, закінчувалася такими словами: «Ви, наші рідні браття, повинні стати за нами і з'єднати з собою. Наш народ дожидає того спасення, щоби раз вже висвободитися від ярма другого народу»¹⁶. Виходячи з напруженої ситуації, пов'язаної з гострим національним суперництвом у самій Австро-Угорщині, непевного становища української державності в Наддніпрянській Україні, УНРада прийняла рішення утворити самостійну державу, котра, виходячи з розвитку подій, увійшла б до складу Соборної України або ж певний час знаходилася б у федеративному союзі з Австрією.

Отже *Українська Національна Рада* (УНРада), створена 18 жовтня 1918 р. у Львові як Конституанта (Конституційні Збори) українського народу, що проживав на своїх етнографічних землях в Австро-Угорській імперії, стала вищим законодавчим органом Західно-Української Народної Республіки. До складу УНРади, згідно зі Статутом від 18 жовтня 1918 р., увійшли: всі українські депутати обох палат австрійської Державної Ради (Парламенту і Палати панів), крайових соймів Галичини й Буковини, по три представники українських політичних партій з цих земель. Крім зазначених у Статуті делегатів, у засіданнях УНРади брали участь представники від українського студентства Галичини. Функції президії УНРади у період львівської сесії виконувала президія Української парламентарної репрезентації в австрійському парламенті. 19 жовтня 1918 р. УНРада прийняла постанову про утворення Української Держави на українських етнографічних землях у складі Австро-Угорщини та закликала національні меншини направити своїх представників до УНРади пропорційно кількості населення. Президентом УНРади став *Євген Петрушевич*.

Разом з тим Українська Національна Рада вирішила проявити свою лояльність щодо ще існуючої Австро-Угорської монархії, звернув-

шись до властей у Відні з пропозицією затвердити рішення УНРади про проголошення Української державності.

УНРада утворила три комісії (делегатури) з функціями вищої виконавчої влади:

- «Загальну» (тимчасовий уряд) у Відні під керівництвом Є. Петрушевича (25 жовтня 1918 р.). 25 жовтня 1918 р. віденська делегація офіційно повідомила про створення УНРади й представила її державну програму голові австрійському уряду Максусу Гусареку фон Гейнлейну й безуспішно домогалася легітимної передачі влади від австрійського уряду. 26 жовтня 1918 р. Є. Петрушевич від імені УНРади вислав ноту до президента США Вудро Вільсона, в якій доводив до його відома факт утворення Української Держави та просив підтримки у вирішенні українського питання;

- для вирішення справ Галичини і Закарпаття («Галицьку») – у Львові (голова – К. Левицький). Львівська делегація УНРади, делегати якої постійно проживали у Львові, здійснювала заходи з організації української влади в Східній Галичині. 29 жовтня 1918 р. було утворено Центральне бюро УНРади у Львові (голова – Р. Перфецький) та Харчовий уряд (голова – С. Федак). 30 жовтня 1918 р. УНРада закликала українське населення Галичини не виконувати розпорядження Польської ліквідаційної комісії та визнала Легіон українських Січових стрільців як основу національних збройних сил проголошеної держави;

- «Буковинську» у Чернівцях (голова – О. Попович). 25 жовтня 1918 р. буковинську делегацію доповнили 10 представників і вона отримала назву: Український крайовий комітет Буковини. Після встановлення української влади в Чернівцях та обрання О. Поповича президентом краю, 7 листопада 1918 р. Крайовий комітет ухвалив нову назву – Українська Крайова Національна Рада (голова – А. Артимович). 9 листопада 1918 р., після окупації Буковини румунськими військами, більшість її делегатів залишили Чернівці.

На зборах 19 жовтня було обрано Президію Української Національної Ради, яка представляла УНРаду в період між сесіями. Тоді ж представник від Української соціал-демократичної партії (УСДП) М. Ганкевич висловився за проголошення з'єднання з Наддніпрянською Україною,

¹⁶ *Левицький К.* Великий зрив (До історії української державності від березня до листопада 1918 р. на підставі споминів та документів)... – С. 118.

хоча члени партії вирішили не брати участі в Українській Національній Раді. З'їзд було проголошено закритим, що викликало незадоволення серед присутніх, які домагалися дебатів і голосування про прийняття рішення. Тим часом розпад Австро-Угорщини пішов дуже швидко, зв'язки між виконавчими делегатурами перервалися.

Варто зауважити, що створення 18–19 жовтня 1918 р. у Львові Української Національної Ради хоч і спиралося на цесарський маніфест від 16 жовтня 1918 р., проте не означало реальної зміни влади в Галичині та Буковині. Незважаючи на зусилля віденської делегації УНРади, навіть формальної передачі влади українцям у Східній Галичині не відбулося. Максимум, чого домоглася віденська делегація УНРади, було рішення австрійської Ради міністрів про обсадження староств і повітових дирекцій скарбу урядовцями-українцями. Крім того, передбачалося зайняття українцями посад суддів та урядовців на залізничних станціях¹⁷. Даремно очікуючи вказівок з Відня, львівська делегація УНРади уконституювалася лише 27 жовтня 1918 року. Відразу після цього вона прийняла рішення про запровадження на місцях інституту повітових комісарів УНРади, яких мали обрати делегати від сільських громад повіту. Рішення передбачало також утворення при комісаріатах прибічних Рад. Крім того мова йшла про вибори громадських комісарів і сільських прибічних Рад, що мали відбуватися на зборах у громадах краю¹⁸.

Скликання в усіх повітах Галичини організаційних зборів для формування повітових і громадських організацій УНРада призначила на 6 листопада 1918 р. Проведення цієї акції доручалося наявним повітовим організаціям¹⁹. Аби не допустити переходу влади в Східній Галичині до рук Польської ліквідаційної комісії, урядникам української національності, котрі працювали в державних установах, було наказано до остаточної передачі влади УНРаді виконувати обов'язки австрійських урядників²⁰. 29 жовтня

1918 р. львівська делегація ухвалила «Устав і Інструкції для повітових органів Української Національної Ради», де були сформульовані способи організації та компетенція створюваних на національній основі повітових, міських і сільських виконавчих структур²¹.

31 жовтня делегація Української Національної Ради поставила перед галицьким намісником генералом Г. Гуйном вимогу передати владу в її руки. Проте намісник відмовився зробити це, посилаючись на відсутність відповідних директив віденського уряду²². Керівництво ж львівської делегації УНРади, очікуючи повідомлення з Відня про офіційну передачу влади в Східній Галичині українцям, утримувалось від закликів до перейняття влади на місцях. Таким чином, УНРадою було фактично встановлено ситуацію двовладдя, коли створені національні місцеві органи мали діяти паралельно з існуючою австрійською адміністрацією.

Тим часом Український Центральний Військовий Комітет, який не орієнтувався на Відень і не мав віри австрійському урядові, готувався до створення власної військової сили, а відтак не допустив Польську ліквідаційну комісію до Львова. У другій половині жовтня Український Центральний Військовий Комітет поділив край на військові округи, розіслав своїх кур'єрів до районів і до військових частин, призначив окружних військових комендантів.

Саме цей Комітет (переіменований вже на Українську Генеральну Команду) у ніч з 31 жовтня на 1 листопада 1918 р. здійснив у Львові український державотворчий переворот. Українські військові частини 15-го полку крайової оборони, 50-го сторожового та 41-го супровідного куренів вийшли з касарень, роззброїли жовнірів-неукраїнців, обложили усі найважливіші урядові будинки і зайняли їх. Переворотом керував Дмитро Вітовський. Над львівською ратушею замайорів український синьо-жовтий прапор, його підняв молодий стрілець С. Паньківський.

¹⁷ Гоцуляк М. Перший Листопад 1918 року на західних землях України (зі спогадами і життєписами членів Комітету Виконавців Листопадового Чину). – К., 1993. – С. 52–53; Лозинський М. Українська революція: Розвідки і матеріали. Галичина в рр. 1919–1920. – С. 35.

¹⁸ Львівська делегація Національної Ради // Діло. – 1918. – 29 жовтня.

¹⁹ Зарядження Української Національної Ради // Діло. – 1918. – 29 жовтня.

²⁰ Львівська делегація Національної Ради // Діло. – 1918. – 29 жовтня.

²¹ З Делегації Української Національної Ради у Львові // Діло. – 1918. – 31 жовтня; ЦДІА у м. Львові, ф. 581, оп. 1, спр. 93, арк. 12–12 зв.

²² Матейко Р. Галицькі лицарі волі. Українські визвольні змагання на Тернопільщині 1900–1920 років у контексті історії України. – Тернопіль: Принтер-інформ, 2002. – С. 65.

Одразу ж після перевороту владу від австро-угорської адміністрації перебрала на себе Українська Національна Рада. Вранці 1 листопада 1918 р. Д. Вітовський повідомив у Київ: «Зайнятий українськими військами Львів складає поклін Києву, столиці всієї України»²³. Новопризначений намісник В. Децикевич офіційно передав владу в Галичині Костю Левицькому.

Того ж дня УНРада випустила Відозву до українського народу, в якій виголошувалося:

«Дня 19 жовтня твоєю волею утворилася на українських землях бувшої австро-угорської монархії Українська Держава і її найвисша власть, Українська Національна Рада.

*З нинішнім днем Українська Національна Рада обняла власть в столичнім місті Львові і на цілій території Української Держави»*²⁴.

У Відозві наказувалося, що «заки будуть устанвлені органи державної влади в законнім порядку, українські організації по містах, повітах і селах мають обняти всі державні краєві і громадські уряди і в імені Української Національної Ради виконувати власть», а існуючі на той час неприхильні до Української Держави місцеві уряди мали бути усунені²⁵. Усі українці-вояки колишньої австро-угорської армії оголошувалися підпорядкованими українській владі й відкликалися на Батьківщину з усіх фронтів. Населенню наказувалося організовувати бойові дружини й забезпечувати лад і спокій на місцях, а надто – тримати під контролем залізниця, пошти й телеграф. УНРада гарантувала всім національностям національну та релігійну рівноправність. До видання нових законів Української Держави мали бути чинними старі австро-угорські закони, якщо вони «не стоять у противенстві до основ Української Держави»²⁶. Відозвою також доводилося до відома населення про намір УНРади скликати Установчі збори на основі загального, рівного, безпосереднього і таємного виборчого права, а також, що як тількино буде створено український уряд, його склад і програму буде широко оголошено.

Зі свого боку Українська Генеральна Команда (колишній Військовий Комітет) розіслала кур'єрів до усіх закутків Галичини з закликами до негайного взяття влади. Усе це було зроблено від імені Української Національної Ради, хоч і без згоди її президії та більшості членів. Українська Генеральна Команда не мала великої надії на успіх і перемогу цієї акції, проте мала бажання не допустити до того, аби Львів і Східна Галичина перейшли під польську владу²⁷.

У жовтні–листопаді 1918 р. за участю членів Конституанти у більшості повітів Східної Галичини було утворено повітові (в Коломиї та Стрию – окружні) УНРади (проте їхній склад та діяльність ще не було регламентовано). У повіті краю були направлені уповноважені УНРади і військові команди (вони називалися кур'єрами) з наказом місцевим українським військовим командам брати виконання влади на місцях в свої руки²⁸. Останні це здійснили у Станіславові, Коломиї, Долині, Снятині, Раві-Руській, Золочеві, Сколе, Городку, Підгайцях, Жовкві, Печеніжині, Кам'янці-Струмиловій, Буську. У Тернополі, Перемишлі, Бориславі, Дрогобичі, Рудках, Бережанах, Стрию, Турці, Гусятинському повіті і Самборі владу було взято в результаті селянських виступів, а в Дрогобичі – виступу робітників²⁹.

Як правило, новоприбулий комісар випускав звернення до мешканців підпорядкованого краю чи населеного пункту, в якому після повідомлення про встановлення Української Держави і переходу влади з 1 листопада до Української Національної Ради, мешканці закликалися до спокою і послуху, в місті, селі чи повіті оголошувався стан облоги, вимагалася здача населенням зброї та амуніції «під загрозою дотеперішнього воєнного права» й заборонявся продаж алкогольних напоїв до подальших розпоряджень³⁰.

9 листопада 1918 р. на засіданні Української Національної Ради було вирішено дати державі назву – Західно-Українська Народна Республіка (ЗУНР). До її складу, окрім Східної Галичини, входили Північна Буковина і Закарпаття, тобто

²³ Там само. – С. 66.

²⁴ Лозинський М. Українська революція: Розвідки і матеріали. Галичина в рр. 1918–1920. – С. 42.

²⁵ Там само. – С. 42–43.

²⁶ Там само.

²⁷ Охримович В. Львів // Діло. – 1928. – 1 листопада.

²⁸ Лозинський М. Українська революція: Розвідки і матеріали. Галичина в роках 1918–1920. – С. 42–43.

²⁹ Лісна І. С. Становлення української державності в Галичині (1918–1923 рр.). – Тернопіль, 2001. – С. 36.

³⁰ Державний архів Львівської області (далі – ДАЛО), ф. 1259, оп. 1, спр. 5, арк. 1.

землі колишньої Австро-Угорської монархії, населені українцями. Держава ЗУНР охоплювала близько 70 тис. кв км території з населенням 6 млн громадян (у тому числі: 71% українців, 14% – поляків, 13% – євреїв, 2% – угорців, румунів та ін.).

На початку листопада 1918 р. створювані Українські Національні Ради Закарпаття (у Пряшеві, Хусті, Любовні, Сваляві, Сиготі, Ясіні та ін.) декларували про прагнення українців-закарпатців увійти до складу ЗУНР і Наддніпрянської державності³¹. Протягом 1918 р. – першої половини 1919 р. суспільно-політичні події в українському середовищі Закарпаття точилися навколо трьох основних центрів – Старої Любовні (згодом Пряшева) на заході Закарпаття, Ужгорода – у центрі та Хуста – на сході. Так, у Старій Любовні 8 листопада 1918 р. відбулося багатотисячне віче представників багатьох українських сільських громад, яке перетворилося на могутню маніфестацію з гаслами возз'єднання всього Закарпаття з Україною. На вічі було утворено впливову Руську Народну Раду (РНР), яку очолив М. Якуб'як, ухвалено Маніфест до русинів Угорщини з основними гаслами відриву від Угорщини та об'єднання з Україною. У середині листопада РНР перенесла свій центр до Пряшева, де 19 листопада 1918 р. скликала чергове масове віче. На ньому були схвалені резолюції про вільне самовизначення українського народу на своїх етнічних землях, повну національну свободу поряд з іншими народами Угорщини. РНР винесла протест проти можливості розриву національної території і прилучення Закарпаття проти волі його населення до якоїсь іншої держави, окрім української. Подібно до вимог галицької УНРади закарпатська РНР домогалася окремого національного представництва на Міровій конференції в Парижі³². Проте невдовзі Буковину захопила Румунія, а Закарпаття спочатку відійшло до складу Угорщини, а у січні–квітні 1919 р. – до Чехо-Словаччини. Таким чином, фактично ЗУНР охоплювала тільки територію Східної Галичини та Західного

(Галицького) Поділля з населенням 4 млн громадян (75% – українці, 12% – поляки, 11% – євреї, 2% – інші національності)³³.

Ще 5 листопада 1918 р. УНРада випустила звернення до українського народу, в якому виклала основоположні засади своєї державної політики. У новоствореній державі, зазначалося в документі, «не буде поневолення нації нацією і не сміє бути панування багатших та економічно сильніших над бідними й економічно слабшими. В Українській Державі всі горожане без різниці мови, віри, роду, стану чи пола будуть справді рівні перед правом й наскрізь демократичний лад, опертий на загальнім, рівнім, безпосереднім, тайнім і пропорціональнім виборчим праві, від громади починаючи і на державі кінчаючи, забезпечить верховний голос у державі демократичній, масам робочого народу. Хлібороб і робітник будуть основою і керманичами держави»³⁴. Щойно збереться по заспокоєнні краю український парламент, зазначалося у зверненні, він щонайперше здійснить справедливу земельну реформу на користь малоземельних і безземельних селян, а робітниче законодавство забезпечить робітникові 8-годинний день праці та «дасть безпеку на старість і нездібність до праці і взагалі подасть охорону праці»³⁵. УНРада закликала громадян до єдності й захисту здобутої державності, для чого мусить бути створена сильна армія, а отже «ніхто, хто є Українцем, не сміє відтягтися від великого діла, від жертви для щасливої будучини будучих поколінь»³⁶.

9 листопада Українською Національною Радою було сформовано вищий виконавчий і розпорядчий орган – *Тимчасовий Державний секретаріат (Рада державних секретарів)* на чолі з *Костем Левицьким*. Наступного дня, 10 листопада, він склав урочисту присягу на вірність українському народові і державі.

«Вступаючи в уряд, – заявив К. Левицький, – уважаємо за відповідне зазначити, що стоїмо на демократичнім принципі. Ми вийшли з народу і для народу буде присвячена наша праця. Нашим обов'язком буде – берегти добра і права

³¹ Оршан Я. Закарпаття. – Париж, 1938. – С. 7.

³² Верига В. Визвольна боротьба в Україні. 1914–1923 рр. – Т. 1. – Л.: Інститут українознавства ім. Івана Крип'якевича НАНУ, 2005. – С. 400–403.

³³ Кульчицький В. С., Настюк М. І., Тищик Б. Й. Історія держави і права України. – Л., 1996. – С. 177.

³⁴ ДАЛО, ф. 1259, оп. 1, спр. 1, арк. 1.

³⁵ Там само.

³⁶ Там само.

Західно-Української Держави; нашим змаганням – забезпечити лад, спокій і добробут держави. Лиш український режим буде в нашій державі. Цілому населенню без огляду на національність і віросповідання, без огляду на соціальне становище будуть забезпечені всі права і рівні так соціальні, як і політичні»³⁷.

У складі Державного секретаріату було 14 міністерств – Державних секретаріатів, які очолювалися державними секретарями: внутрішніх справ (Льонгин Цегельський), зовнішніх справ (Василь Панейко), фінансів (тимчасово Кость Левицький), військових справ (Дмитро Вітовський), судових справ (Сидір Голубович), торгівлі і промислу (Ярослав Литвинович), земельних справ (Степан Баран), шляхів (Іван Мирон), пошт і телеграфу (Олександр Пісецький), праці і суспільної опіки (Антін Чернецький), суспільного здоров'я (Іван Куровець), освіти (мав бути Степан Смаль-Стоцький, тимчасово – Олександр Барвінський), віросповідання (Олександр Барвінський), публічних робіт (Іван Макух). Було створено також Харчовий відділ, прирівняний до секретаріату, який очолив Степан Федак³⁸.

10 листопада 1918 р. УНРада доручила Раді державних секретарів здійснити необхідні заходи для об'єднання усіх українських земель в одну державу. 12 листопада 1918 р. до УНРади були кооптовані представники від політичних партій та війська, а вже наступного дня (13 листопада 1918 р.) Українська Національна Рада визначила конституційні засади новоствореної держави, прийнявши *Тимчасовий Основний Закон «Про державну самостійність українських земель колишньої Австро-Угорської монархії»*³⁹. Тимчасовий Основний Закон мав позитивне значення для формування правової системи ЗУНР, у тому числі й законодавчої техніки.

Закон поділено на п'ять артикулів, які мають назви, що відображають їх зміст, і наскрізну нумерацію, однак немає підписів відповідних посадових осіб. Структура акта ґрунтується на логічному викладі його змісту.

В Артикулі I закону закріплювалася назва держави – Західно-Українська Народна Республіка.

В Артикулі II записано, що її територія включає українські етнографічні землі колишньої Австро-Угорської монархії, тобто – коронні краї Галичини і Буковини та українські комітати Закарпаття – згідно «етнографічної карти Австрійської монархії». «Простір Західно-Української Народної Республіки покривається з українською суцільною етнографічною областю в межах бувшої австро-угорської монархії – то є з українською частиною бувших австрійських коронних країв Галичини з Володимирією і Буковини та з українськими частинами бувших угорських столиць (комітатів): Спиш, Шариш, Земплин, Уг, Берег, Угоча і Марморос – як вона означена на етнографічній карті австрійської монархії Карла барона Черніга, *Ethnographische Karte der osterreichischen Monarchie, entworfen von Karl Freiherrn Czernig, herausgegeben von K. K. Direktion der administrativen Statistik. Wien 1855. Masstab 1:864.0*», – зазначалося в Основному Законі⁴⁰. Ця територія творить самостійну Західно-Українську Народну Республіку (Артикул III).

В Артикулі IV закріплювалося верховенство і суверенітет народу в державі, який здійснює їх через свої представницькі органи, обрані на підставі загального, рівного, прямого, виборчого права при таємному голосуванні, за пропорційною системою. Виборчим правом наділялися усі громадяни держави, без різниці національності чи статі. Найвищим органом влади мали стати Установчі збори ЗУНР, а до їх обрання уся повнота законодавчої влади належала Українській Національній Раді, виконавчої – Державному секретаріатові.

Гербом ЗУНР був затверджений золотий лев на синьому полі, обернутий у праву сторону; прапором – традиційний синьо-жовтий. Затверджено й державну печатку ЗУНР (Артикул V)⁴¹.

Зазначу, що спосіб закріплення процедури реалізації закону потребував вдосконалення, позаяк зміст і обсяг прав та обов'язків суб'єктів при регулюванні цих питань чітко не було визначено та закріплено здебільшого надто узагальнено.

Українська Національна Рада стала вищим законодавчим органом ЗУНР на чолі з її президентом (з червня 1919 р. – диктатором) *Євгеном*

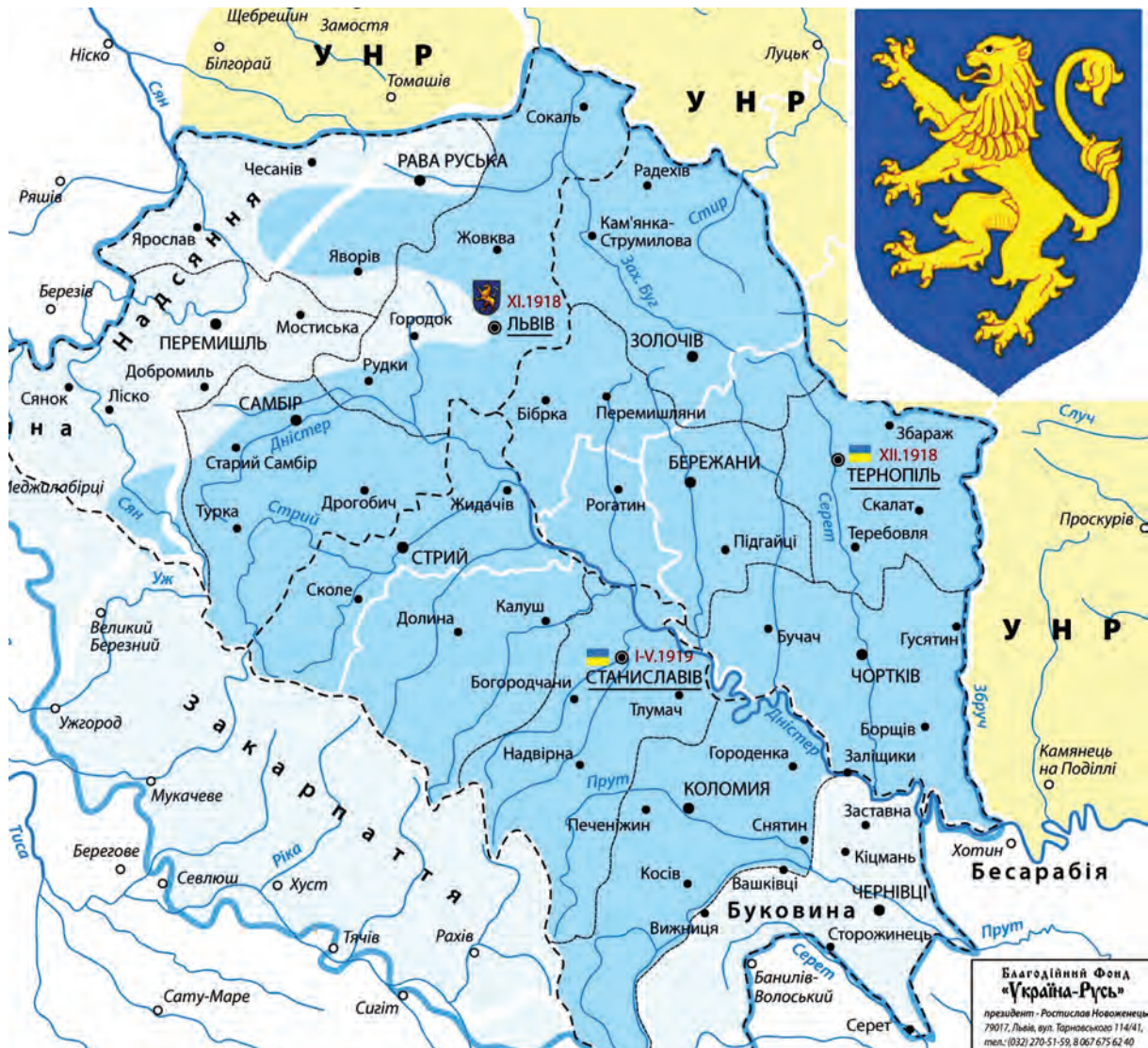
³⁷ В Галичині // Нова Рада. – 1918. – 24 (11) листопада.

³⁸ *Чубатий М.* Державний лад на Західній області Української Народної Республіки. – Л., 1921. – С. 16–17.

³⁹ ЦДАВО України, ф. 2192, оп. 2, спр. 3, арк. 35–35 зв.; ф. 3505, оп. 1, спр. 135, арк. 169–169 зв.

⁴⁰ Там само.

⁴¹ Там само.

Петрушевичем. Склад її в основному залишився попереднім, збільшилася тільки кількість членів за рахунок представництва повітів і більших міст Галичини.

15 листопада на засіданні УНРади було прийнято закон «Про доповнення складу Української Національної Ради від повітів та більших міст краю»⁴², тобто вирішено зробити її більш представницьким органом згідно закону. Відтак, слід було обрати по одному делегату від кожного повіту, а також від міст: Львова – 4, Чернівців – 2, Станіславова – 2, Перемишля – 1, Дрогобича – 1, Коломиї – 1, Тернополя – 1, Стрия – 1, Ярослава – 1, Самбора – 1, Золочева – 1, Бережан – 1, Борислава – 1. Вибір тих делегатів, говорилося у законі, «здійснюють повітові органи

за участю просвітніх, культурних, економічних і політичних організацій на спільному засіданні», яке скликав повітовий комісар. Обиралися й «провірочна комісія», яка затверджувала результати і правильність проведення виборів. Вибори належало провести у часі від 22 по 26 листопада 1918 р.

Протягом наступних днів було прийнято ще декілька важливих законів, які стосувалися процесу організації державно-політичної системи Західно-Української Народної Республіки. Так, 16 листопада на засіданні Української Національної Ради було прийнято Закон «Про тимчасову адміністрацію областей Західно-Української Народної Республіки»⁴³. З огляду на цей закон, питання чинності правових актів колишньої

⁴² ЦДІА у м. Львові, ф. 581, оп. 1, спр. 96, арк. 6.

⁴³ Збірник законів, розпорядків та обіжників, проголошених Державним Секретаріатом Західно-Української Народної Республіки. – Станіслав, 1918. – С. 5–7.

Австро-Угорської монархії було визначено в ЗУНР чітко: вони зберігали чинність до видання правових актів ЗУНР, якщо не суперечили її законодавству.

Закон став правовою основою діяльності уряду ЗУНР та нижчих органів урядування та управління. Згідно із §1, на території Західно-Української Народної Республіки залишилося в силі попереднє австрійське законодавство, якщо воно не суперечило інтересам, суті і цілям Української держави. У законі вказувалося, що усі службовці і «державна служба бувшої австрійської держави, котрі зложать письмове приречення» чесно служити українській державі, залишаються на своїх місцях. Усі адміністративні органи і власті на території Західно-Української Народної Республіки «підлягають Державному Секретаріату», який є найвищим органом виконавчої влади держави. На місцях запроваджувалися посади державних повітових комісарів, які здійснювали «заряджання урядам», дозволяли або забороняли носити зброю цивільним особам, контролювали справедення державних установ, призначали (до часу проведення виборів) сільських і містечкових комісарів (такі комісари призначалися там, де усувалися антиукраїнські старі комісари, лояльні ж – затверджувалися).

Перебравши в свої руки основні державні установи, українці розпочали формування системи виконавчої влади на національній основі. Не створюючи принципово нових управлінських структур, вони відновили функціонування існуючих при австрійському режимі місцевих виконавчих органів. Керівниками повітової адміністрації стали новопризначені українські комісари. Посада повітового комісара замінювала начальника місцевої адміністрації – повітового старосту, який при колишній австрійській владі підпорядковувався галицькому наміснику.

Як правило, у перші дні повстання *посада повітового комісара* доручалася комусь з членів підготовчого комітету чи лідерів місцевої інтелігенції⁴⁴. Проте згідно з інструкцією, повітові комісари мали бути обрані делегатами (відпоручниками) громад і затвержені УНРадою у

Львові. Відпоручників громад мали обирати їхні мешканці на основі загального і рівного права голосування особами віком від 20 років. Селам з населенням більшим від 3 тис. мешканців надавалося право делегувати на кожних наступних 2 тис. осіб – на одного відпоручника більше⁴⁵. З перших днів комісаріати підпорядковувалися та звітували львівській делегації УНРади. З утворенням Державного секретаріату комісаріати увійшли в підпорядкування центральному виконавчому органу ЗУНР.

Згідно ж з Законом «Про тимчасову адміністрацію областей Західно-Української Народної Республіки» повітовий комісар затверджував обрані кандидатури сільських і міських комісарів. Йому належало право розпуску «прибічних» рад і призначення нових виборів до них. Крім цього повітові комісари повинні були: 1) оберігати інтереси української державності та протидіяти будь-яким спробам завдати їй шкоду; 2) приймати присягу від службовців повітових служб; 3) приймати рішення у випадку відмови австрійських службовців від виконання своїх обов'язків; 4) затверджувати розпорядження повітових властей; 5) давати дозвіл на носіння зброї цивільному населенню; 6) здійснювати нагляд за діловодством усіх державних органів і службових осіб у повіті.

Закон регламентував також порядок виборів, структуру та функції «прибічних» національних рад. Передбачалося збереження старих кадрів службовців, особливо суспільно необхідних служб (комунальних, зв'язку, залізниць тощо). У законі зазначалося, що усі службовці, які дадуть письмове зобов'язання чесно служити Українській державі, залишаються працювати на своїх місцях. Повітового комісара призначав та звільняв державний секретар внутрішніх справ. Повітові військові коменданти та коменданти жандармерії підлягали повітовим комісарам виключно в питаннях громадської безпеки. Разом з тим закон вилучав з компетенції комісарів керівництво судами, поштою, телеграфом, залізницею, соляними копальнями та доменами, дозволяючи втручатися в справи цих інституцій лише у надзвичайних випадках⁴⁶.

⁴⁴ ДАЛЮ, ф. 257, оп. 1, спр. 23, арк. 15, 24; *Карпинець І.* Історія 8 галицької бригади (давнішої «Групи Рудки» або «Групи Гофмана») // Літопис Червоної Калини. – 1932. – Ч. 7–8. – С. 13; *Чайковський А.* Чорні рядки. Мої спомини за час від 1 листопада 1918 до травня 1919. – Л., 1930. – С. 14.

⁴⁵ ЦДІА у м. Львові, ф. 581, оп. 1, спр. 93, арк. 12.

⁴⁶ Діло. – 1918. – 18 падолиста.

16 листопада, на виконання Закону «Про тимчасову адміністрацію областей Західно-Української Народної Республіки» і з метою його конкретизації було видано розпорядження Державного секретаріату «Про державну адміністрацію» («Про адміністрацію Західно-Української Народної Республіки») ⁴⁷. У ньому вказувалося, що усі державні службовці колишньої австро-угорської держави, які складають письмову обіцянку чесно служити Західно-Українській Народній Республіці залишаються на своїх місцях. Усі органи виконавчої влади на місцях підлягають Державному секретаріату і відповідним галузевим секретарствам. Керівним органом державної адміністрації у повіті визначався державний повітовий комісар, «якого іменує і усуває Державний Секретар внутрішніх справ» ⁴⁸.

Зберігаючи попередній адміністративно-територіальний поділ, закон встановлював, що у повіті адміністративна влада належить повітовому комісару, який призначався державним секретарем внутрішніх справ. При комісарі шляхом виборів, у яких приймало участь населення повіту, утворювалася т. зв. повітова національна рада з дорадчим голосом. *Міських комісарів* призначав державний секретар внутрішніх справ, а у містечках і селах (містечкових і сільських громадах) громадських комісарів призначали повітові комісари. При міських, містечкових і сільських комісарах діяли т. зв. «*прибічні ради*», які обиралися населенням. Закон докладно врегулював компетенцію місцевих органів влади та управління, які у всій своїй діяльності підпорядковувалися урядові. Тимчасово, через відсутність нових законів, залишалося чинним австрійське законодавство. Усі попередні службовці державного апарату, пошт, залізниці і т. д., незалежно від національності, могли залишатися на державній службі й надалі, якщо вони склали письмове зобов'язання чесно служити Українській державі.

У повіті представником і основним органом державної адміністрації визначався «*український державний повітовий комісар*». Повіто-

вих комісарів призначав і звільняв державний секретар внутрішніх справ (§5). Їх основним правом і обов'язком було «берегти інтереси української державності і протидіяти всяким способам, скерованим проти неї». Повітові комісари призначали у селах і містечках *громадських комісарів*, якщо такі ще не були обрані населенням. Вони також мали право оголосити розпущеними місцеві «прибічні громадські ради», призначати до них нові вибори (§10).

Повноваження та обов'язки таких комісарів були 1 грудня 1918 р. ретельно зазначені в окремому Обіжнику Ради державних секретарів «До державних повітових комісарів про їх обов'язки та права», в якому, зокрема, зазначалося, що державний повітовий комісар «є найвищим органом української власті на повіті і як такий він покликаний в першій мірі стояти на сторожі обов'язуючих законів, примінювати їх точно і справедливо супроти всіх горожан держави без виїмку народності, віроісповідання і стану» ⁴⁹. Державний повітовий комісар керував справами цивільної адміністрації повіту, а також тими справами, що не підпадали під юрисдикцію й розпорядження військової влади, проте обидві влади (цивільна та повітова) мали спільними співдіями забезпечувати в повіті лад та публічну безпеку. З цією метою державний, а також для виконання своїх розпоряджень, повітовий комісар (як найвищий орган цивільного адміністрації) мав право звертатися за допомогою війська, при чому місцевий військовий комендант був зобов'язаний надати йому таку допомогу.

Більшість повітових комісарів були обрані на місцях, лише в кількох повітах комісара призначила центральна влада ЗУНР ⁵⁰. Зокрема для зміцнення виконавчої влади в стратегічно важливому Дрогобицькому повіті 12 листопада 1918 р. туди був призначений комісаром один із лідерів УНДП Антін Горбачевський. Івана Макуха львівська делегація УНРади призначила повітовим комісаром Товмача ⁵¹. Затвердження повітових комісарів продовжувалось до кінця 1918 року ⁵².

⁴⁷ ЦДІА у м. Львові, ф. 581, оп. 1, спр. 96, арк. 8–9.

⁴⁸ Там само.

⁴⁹ ЦДАВО України, ф. 2192, оп. 2, спр. 3, арк. 38.

⁵⁰ *Когут О.* Дещо про адміністрацію в українській державі (З.О.У.Н.Р.) // Календар товариства «Просвіта» на звичайний рік 1923. – Льв., 1922. – С. 96; *Цегельський Л.* Від легенд до правди. Спомини про події в Україні зв'язані з Першим Листопадом 1918 р. – Нью-Йорк; – Філадельфія, 1960. – С. 88.

⁵¹ Урядове повідомлення // Товмацькі вісти. – 1918. – 12 падолиста.

⁵² Повітові комісари // Нове життя. – 1918. – 19 грудня.

Очолити повітові комісаріати відомі в Галичині громадсько-політичні діячі, серед них – колишні послы до Державної Ради у Відні та Галицького Союму у Львові, діячі УНДП та УРП, члени УНРади, а саме: Лев Бачинський (Станіславів), Степан Витвицький (Львів), Северин Данилович (Долина), Теофіль Окуневський (Городенка), Михайло Король (Жовква), Андрій Чайковський (Самбір) та ін.

Повітові комісари ЗУНР–ЗО УНР у 1918–1919 рр. нерідко змінювалися. Наприклад, протягом листопада–грудня 1918 р. посаду комісара Рава-Руського повіту займали почергово три особи⁵³. У практиці ЗУНР використовувалися й інші форми адміністрування. Стрийським і суміжними повітами в першій половині листопада 1918 р. керував колишній посол до австрійської Державної Ради Володимир Сінгалевич. Наділений повноваженнями від львівської делегації УНРади та іменованій «диктатором Стрийщини»⁵⁴, він утворив Директоріат, до якого входили він й обрані Остап Весоловський та Остап Нижанковський. Директоріат займався організацією української влади та призначав начальників державних установ у даному регіоні⁵⁵.

Крім створення виконавчих структур влади, в повітових центрах ЗУНР у листопаді–грудні 1918 р. розпочався процес формування і представницьких органів – *повітових УНРад*. За своїми функціями вони повинні були замінити повітові ради, що діяли при австрійському режимі (повітова Рада складалася з 26 осіб, обраних за куріальною системою; на чолі такої Ради стояв маршалок та виконавчий орган – виділ, складений з осіб, яких обирала Рада)⁵⁶. Центральні органи ЗУНР на початках правління не

ставили питання про творення повітових УНРад як органів самоврядування. Львівська делегація УНРади визначила компетенцію прибічних Рад лише як дорадчих і виконавчих органів для повітових комісарів⁵⁷. Державний секретаріат внутрішніх справ, у віданні якого опинилася організація влади на місцях, також вважав, що в умовах революції першочерговим питанням є зміцнення виконавчої вертикалі. Прибічні Ради з дорадчими функціями, які підпорядкувалися повітовому комісару були дійсно створені в окремих повітах⁵⁸, але за відсутності зв'язку зі Львовом процес творення місцевих органів влади часто відбувався самодіяльно. С. Стебельський згадував, що у перші місяці 1919 р. «деякі інституції, як Повітові Національні Ради, Харчеві Союзи і т. п. не мають з'ясованої і постійної правової форми – їх характер є більше автономічний»⁵⁹.

У різних місцевостях утворювалися відмінні за організаційною формою повітові УНРади (прибічні Ради, повітові Комітети УНРади). Спочатку їх основу творили місцеві Народні Комітети УНДП, гуртки лідерів національно-просвітніх товариств з числа місцевої інтелігенції, службовців та духовенства. Протягом листопада–грудня 1918 р. у процесі реорганізації Рад у постійно діючі органи місцевого самоврядування вони доповнювалися і розширювалися на міжпартійній основі із залученням широких верств місцевого населення. Врешті-решт повітові УНРади поступово набували статусу органу місцевого самоврядування, з часто вирішальним голосом у політико-адміністративних питаннях⁶⁰, проте діяли повітові УНРади не в усіх місцевостях⁶¹.

У травні 1919 р. урядом було підготовлено Закон «Про повітові народні (трудова) ради»,

⁵³ ДАЛО, ф. 257, оп. 2, спр. 1066, арк. 14, 27.

⁵⁴ Там само, оп. 1, спр. 23, арк. 45, 45 зв, 47.

⁵⁵ Там само. – Арк. 47.

⁵⁶ *Łuczak A.* Samorząd terytorialny w programach i działalności stronnictw ludowych 1918–1919. – Warszawa, 1973. – S. 29.

⁵⁷ ЦДІА у м. Львові, ф. 581, оп. 1, спр. 93, арк. 12 зв; Львівська делегація Національної Ради // Діло. – 1918. – 29 жовтня.

⁵⁸ ДАЛО, ф. 257, оп. 1, спр. 23, арк. 48, 52.

⁵⁹ *Ст. Ст. [Стебельський С.]* Начерк державного устрою Західньої Области Української Народньої Республіки // Українець. Календарик на звичайний рік 1919. – Станіславів, 1919. – С. 33.

⁶⁰ *Чубатий М.* Державний лад на Західній Области Української Народньої Республіки. – С. 26.

⁶¹ Там само. – С. 27.

через які, як зазначав І. Макух на окружному вічі в Коломиї, «в повіті населення буде рішати та контролювати урядників»⁶². До компетенції цих *повітових народних рад* мали належати такі справи: господарські (технічні, відбудова краю, доріг, регуляції), громадські, санітарні, шкільні (і позашкільна освіта), опіка над жертвами війни (сиротами, інвалідами) і харчові справи.

Паралельно з організацією цивільних органів адміністрації в повітових центрах створювалися військові органи – *міські комендатури, повітові, окружні та обласні Військові Команди*. Загалом цивільна і військова українська влада на місцях намагалися співпрацювати і координувати свої зусилля⁶³.

Перед захоплення польськими військами Львова (22 листопада 1918 р.) Рада державних секретарів та частина членів УНРади 21 листопада 1918 р. залишили місто і виїхали до Тернополя. Захищати інтереси українського населення у Львові було уповноважено членів УНРади Л. Ганкевича, В. Охримовича та С. Томашівського.

Наприкінці листопада – на початку грудня 1918 р. у Галичині було проведено додаткові вибори від громадських організацій повітів і великих міст (національні меншини з свого права представництва в УНРаді не скористалися).

Від 21 листопада 1918 р. до 2 січня 1919 р. уряд ЗУНР перебував у Тернополі. Урядові установи розташовувалися в українській гімназії по вул. Камінна, будинок не зберігся), у польській гімназії по вул. Конарського (тепер – вул. М. Грушевського), а також у магістраті (будинки не зберігся) та в готелі «Подільський» (нині – готель «Україна») ⁶⁴.

2 січня 1919 р. влада ЗУНР переїхала до Станіслава (тепер – Івано-Франківськ). У 1919 р. також і УНРада продовжила свої засідання у Станіславі, де відбулися три сесії (2–4 січня, 4–15 лютого та 25 березня – 15 квітня 1919 р.). Тут перше засідання УНРади відбулося 2 січня 1919 р. у залі кінотеатру «Аустрія» (сьогодні – готель «Дністер» на вул. Шевченка, 1). Доповнена представниками від повітів та міст, УНРада

номінально мала складатися з близько 150 членів. Але в сесіях брали участь близько 130 делегатів – частина депутатів постійно перебувала у Відні та в дипломатичних відрядженнях, інші залишилися у захоплених польськими і румунськими військами землях (частина з них була інтернаціоналізована). УНРада, на відміну від наддніпрянської Центральної Ради, не була соціалістично спрямована. Більшість у ній (майже дві третини) склали націонал-демократи, радикали та соціал-демократи. Інші члени були або безпартійними, або належали до дрібних партійних груп як, наприклад, селянсько-радикальна група (фракція) К. Трильовського, що відкололася від радикалів. За соціальною ознакою в парламенті ЗУНР переважали середні й заможні селяни, світська інтелігенція та духовенство. Національні меншини відмовилися брати участь в УНРаді, а відтак вона мала суто український характер і спрямування.

2–4 січня 1919 р. було створено 9 комісій УНРади: земельна, військова, законодавча, технічної відбудови, фінансова, шкільна, закордонних справ, суспільної опіки, комунікацій; 15 лютого 1919 р. – адміністративна.

4 січня 1919 р. було прийнято декілька конституційних актів, що регламентували її компетенцію, організацію та діяльність, а саме: про Виділ УНРади; доповнюючий Статут; про спосіб оголошення законів та розпоряджень; про недоторканність членів УНРади.

Зокрема було прийнято Закон про утворення *Президії УНРади* у складі голови (президента) УНРади та чотирьох його заступників. Згідно з Законом від 4 січня 1919 р. Українська Національна Рада обрала свою Президію. Президія складалася з президента Республіки (Є. Петрушевич) та 4-х його заступників (Л. Бачинський, С. Вітик, О. Попович, А. Шмигельський). Секретарями стали С. Витвицький та О. Устіянович, а заступником секретаря – С. Сілецький.

Того ж дня, 4 січня 1919 р., було утворено важливий державний орган – *Виділ Української Національної Ради* – комітет з 10 членів на чолі з президентом, повноваження якого регулював

⁶² Республіка. – 1919. – 13 травня.

⁶³ Павлишин О. Основні події і дійові особи української революції 1918 р. на території Львівщини // Сторінки історії ЗУНР–ЗОУНР. 1918–1919 рр. Методичний посібник до 80-річчя проголошення Західно-Української Народної Республіки. – Льв., 1998. – С. 12–26.

⁶⁴ Матейко Р. Галицькі лицарі волі. Українські визвольні змагання на Тернопільщині 1900–1920 років у контексті історії України... – С. 89.

окремий закон. Виділ мав дорадчий характер при президентові Є. Петрушевичу. За партійним складом до нього увійшло 6 представників УНДП, 2 соціал-демократи та 2 радикали, а саме: Є. Петрушевич (президент), Л. Бачинський (УРП), С. Вітик (УСДП), А. Горбачевський (УНДП), Г. Дувіряк (УРП), М. Новаковський (б/п), Т. Окуневський (УНДП), О. Попович (УНДП), А. Шмігельський (УРП), С. Юрик (УНДП)⁶⁵.

До компетенції Виділу УНРади входило призначення членів уряду, керівників вищих і військових установ, здійснення права помилування, публікація державних законів⁶⁶. Виділ репрезентував державу у зовнішніх відносинах, призначав членів уряду, приймав їх відставку, підписував і публікував закони тощо (фактично виконував функції колегіального глави держави). Виділ мав діяти під час функціонування УНРади, до обрання нового парламенту. Рішення Виділу приймалися більшістю голосів, а у випадку їх рівності переважав голос президента.

4 лютого 1919 р. Виділ Української Національної Ради призначив новий уряд республіки, який очолив націонал-демократ *Сидір Голубович*, що водночас став і секретарем фінансів, торгівлі і промислу. Решта посад було поділено таким чином: державний секретар закордонних справ – В. Панейко, якого згодом замінив Л. Цегельський, а потім – М. Лозинський (усі – націонал-демократи), держсекретар внутрішніх справ – І. Макух (радикал), держсекретар військових справ – Д. Вітовський (радикал), якого після загибелі заступив В. Курманович (безпартійний), держсекретар судівництва – О. Бурачинський (націонал-демократ), держсекретар земельних справ – М. Мартинець, держсекретар освіти і віросповідань – А. Артемович, дер-

жсекретар шляхів, пошти і телеграфу – І. Мирон, держсекретар громадських робіт – М. Казаневич (усі – безпартійні). Як відзначав М. Лозинський «політично сей кабінет [міністрів], треба схарактеризувати як коаліцію національних демократів і радикалів при співучасті фахівців»⁶⁷. Т. Окуневський (референт законодавчої комісії) характеризував вищу владну структуру ЗУНР таким чином: «Законодатна власть в руках [Української Національної] Ради, виконуюча власть в руках правительства», а Виділу УНРади були надані «суверенні права», а саме: «іменування та припинення демісії державного секретаріату, амністія і аболіція, провірювання і проголошення законів та репрезентація на вні»⁶⁸.

Місцевими органами влади були повітові Національні Ради, що склалися з представників авторитетних службовців, селян, священників. Наприклад, у Бучацькому повітовому комітеті (виконавчий орган ради), який налічував 15 чоловік, було: 9 селян, 4 священники та 2 адвокати⁶⁹.

Державний секретаріат на той час складався з представників націонал-демократичної (перейменованої в березні 1919 р. на трудову), радикальної і соціал-демократичної партій⁷⁰. Очолював уряд, як вже зазначалося вище, спочатку К. Левицький, а потім С. Голубович. Державний секретаріат мав 14 державних секретарів: внутрішніх справ, закордонних справ, фінансів, юстиції, віросповідань, освіти, військових справ, земельних справ, торгівлі і промисловості, публічних робіт, праці і суспільної опіки, суспільного здоров'я, шляхів, пошти і телеграфу. Крім цього, до складу Державного секретаріату входив голова або заступник Українського харчового уряду (управління), який був створений УНРадою 29 жовтня 1918 р. За розпорядженням

⁶⁵ Тищик Б. Й., Вівчаренко О. А. Західноукраїнська Народна Республіка 1918–1923 рр. – Коломия, 1993. – С. 26–27.

⁶⁶ Вістник державних законів і розпорядників Західної Области Української Народньої Республіки. – 1919. – Вип. 1. – 31 січня. – С. 2.

⁶⁷ Лозинський М. Українська революція. Розвідки і матеріали. Галичина в роках 1918–1920... – С. 64.

⁶⁸ Педич В., Маруценко О. Сесія Української Національної Ради (січень 1919 р.) у Станіславові на сторінках часопису «Нове життя» // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Вип. 6. – Льв., 2000. – С. 58.

⁶⁹ Тищик Б. Й. Галицька Соціалістична Радянська Республіка (1920 р.). – Л., 1970. – С. 37.

⁷⁰ Діло. – 1918. – 10 листопада.

Українського харчового уряду (УХУ) у повітах були створені повітові Харчові управи.

З плином часу зазнав змін (персональних і структурних) виконавчо-розпорядчий орган держави – Державний секретаріат. Як зазначалося вже вище, спочатку Державний секретаріат складався з голови (президента) і 14 державних секретарів, які очолювали галузеві секретарства. Однак вже в кінці листопада в силу ряду обставин (деякі секретарі подали у відставку, інші не приступили до праці взагалі) число секретарств було скорочено. Так, Державні секретарства освіти і віросповідань були об'єднані, також було об'єднано Державні секретарства шляхів, пошти і телеграфу. Ліквідовано Державні секретарства суспільної опіки і праці та суспільного здоров'я⁷¹. Замість цих двох останніх у складі Державного секретарства внутріш-

ніх справ було створено відповідні відділи. Вони очолювалися товаришами (заступниками) держсекретарів. До складу Державного секретарства внутрішніх справ як окремий відділ було також включено Харчовий уряд. Після цих змін у складі уряду залишилося 10 державних секретарів.

Слід відзначити, що ще в кінці листопада 1918 р. Українська Національна Рада вирішила утворити у складі уряду нові секретарства: польське, єврейське і німецьке з метою, як зазначалося, щоби зберегти національні права цих націй в Українській державі. Проте така пропозиція УНРади залишилася нереалізованою: ні поляки, ні євреї, ані німці не побажали створити свої секретарства, виділити до них своїх представників.

Закінчення в наступному номері

⁷¹ Чубатий М. Державний лад на Західній області Української Народної Республіки. – Л., 1921. – С. 17.

КРАЄЗНАВСТВО

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ 4'2018

Павло Гай-Нижник (м. Київ)

Структури державної влади в ЗУНР – ЗО УНР (листопад 1918 р. – грудень 1919 р.)¹

Правові засади законодавчого процесу в ЗУНР було закріплено Законом «Про спосіб оповіщення законів і розпорядків» від 4 січня 1919 р.² Набирали чинності ці правові акти на восьмий день з дня видання (дата видання повинна була стояти на кожному з актів). Однак, він не містив детальної регламентації законодавчого процесу, а регулював лише його окремі аспекти (що було характерно й для УНР періоду Директорії).

Слід також згадати ще один Закон від 4 січня 1919 р. – «Про незайманість членів Української Національної Ради»³. У ньому, зокрема, виголошувалося: «Членів Української Національної Ради не можна без її згоди ув'язнити ані потягати судово до відповідальності, хіба що приловиться його на гарячій вчинку». У такому випадку суд повинен був негайно повідомляти про затримання посла Українську Національну Раду і коли вона не дасть дозволу на затримання, то його слід негайно звільнити. Члени Української Національної Ради, говорилося в Законі, не можуть бути притягнуті до відповідальності за те чи інше голосування у УНРаді і виконують свої обов'язки незалежно від яких-небудь інструкцій виборців.

Для управління повітами на основі тимчасового закону про адміністрацію ЗУНР від 16 листопада 1918 р.⁴ призначалися державним секретарем внутрішніх справ повітові комісари переважно з числа колишніх австрійських державних службовців, учителів, священників. Так, у Самбірському повіті комісаром став відомий західноукраїнський письменник, адвокат А. Чайковський, у Дрогобицькому – громадський діяч,

один із засновників Української соціал-демократичної партії Галичини С. Вітик, у Кам'янко-Струмилівському – суддя Р. Петрушевич (молодший брат президента ЗУНР), у Долинському – один із засновників Української радикальної партії, адвокат С. Данилович, у Стрийському – відомий український композитор і диригент О. Нижанківський, у Сколівському – колишній службовець староства І. Корженьовський, у Щирецькому – директор школи В. Малицький, у Тернопільському повіті суддя – У. Сальвицький, у Стоянові – селянин У. Заремба. Повітові комісари, у свою чергу, допомагали в організації виборів міських, сільських і містечкових комісарів. У деяких місцевостях населення ставилося до цих подій байдуже, особливо у польських і москвофільських⁵.

Для забезпечення внутрішнього порядку на місці розпущеної колишньої австрійської жандармерії в якій в основному служили поляки, частково австрійці і в незначній кількості українці, була утворена *українська жандармерія*. Оскільки жандармерія в Австрії, на відміну від Росії, не була політичною, а натомість загальною поліцією, замість неї місцеві комісари з перших днів існування ЗУНР формували так звану народну міліцію. Часто вона обиралася на зборах чи вічах. Проте це було місцевою самодіяльністю, а державі потрібні були чітко організовані і дисципліновані органи охорони публічного порядку. Тому вже 6 листопада 1918 р. Національна Рада прийняла рішення про створення *Корпусу української державної жандармерії*⁶.

¹ Закінчення. Початок статтів журналі «Краєзнавство» №3 за 2018 р.

² Вістник державних законів і розпорядків Західної Области Української Народньої Республіки. – 1919. – Вип. 1. – 31 січня. – С. 1–2.

³ Там само. – С. 3.

⁴ Діло. – 1918. – 18 листопада.

⁵ Гай-Нижник П. Інститут державних повітових комісарів, повітових Національних рад та жандармерії у ЗУНР // Становлення і розвиток української державності. – Вип. 7. Матеріали VI Всеукраїнської науково-практичної конференції «Державне управління та місцеве самоврядування в Україні в контексті європейської інтеграції», м. Київ, МАУП. – К.: ДП Видавничий дім «Персонал», 2012. – С. 17–31.

⁶ ДАЛО, ф. 257, оп. 1, спр. 72, арк. 63; ф. 1259, оп. 1, спр. 1, арк. 2.

Її очолювала команда державної жандармерії на чолі з головним комендантом (спочатку – Л. Индишевський, а з лютого 1919 р. – О. Красіцький). Урядовою мовою була українська. Структурно ж команда жандармерії мала такий поділ:

а) команда Української державної жандармерії; б) експонований офіцер Української державної жандармерії; в) відділ Української державної жандармерії; г) повітова команда Української державної жандармерії; г) станиця Української державної жандармерії.

У повітах також створювалися команди жандармерії, які очолювалися повітовими командирами (комендантами). Останнім підлягали сільські і міські станиці жандармерії. Окремо для жандармів зауважувалося: «З населенем треба поводити ся як найкраще щоби не давати причин до негодовань і заворушень. На большевицький рух звертати пильну увагу, а про всі прояви його, повідомляти нечаяно команду»⁷. Як зазначалося в Наказі № 2 Начальної команди Української державної жандармерії, повітовим комендантом жандармерії міг бути призначений «бувший повітовий командант, о скілько він є Українцем або Німцем»⁸, а у випадку відсутності таких – найближчий старший за рангом українець або німець, «о скільки вони прихильні нашій справі та проти них повітова Українська Національна Рада нічогоб не мала»⁹.

Українська державна жандармерія підпорядковувалася Державному секретарству військових справ ЗУНР. На місцях створювалися військово-територіальні області, окружні та повітові команди жандармерії, а також сільські та міські станиці. Загалом Українська державна жандармерія мала 23 відділи, а саме в містах красвої дислокації: Львів, Перемишль, Ярослав, Сянок, Самбір, Сокаль, Рава Руська, Городок, Дрогобич, Тернопіль, Тереховля, Чортків, Бучач, Броди, Золочів, Бережани, Стрий, Калуш, Станіславів, Городисько, Коломия, Чернівці, Сторожинець¹⁰. На місцях продовжувала діяти також і народна міліція. Вона формувалася на громадських засадах шляхом виборів.

Законом від 15 лютого 1919 р. УНРада здійснила реорганізацію жандармерії. В питаннях за-

безпечення громадської безпеки вона підпорядковувалася державним повітовим комісарам, а у військових, господарчо-адміністративних, підготовки кадрів та контролю служби – повітовим командантам. При Державному секретарстві внутрішніх справ було сформовано 6-й відділ жандармерії і поліції (замість скасованої посади інспектора жандармерії). Для несення служби безпеки на залізниці рішенням Державного секретарства військових справ від 24 березня 1919 р. було створено Залізничну жандармерію (командант – Ю. Буцманюк, згодом – М. Яворський). Після ліквідації в червні 1919 р. Державного секретарства внутрішніх справ жандармерію було перепідпорядковано: спочатку Начальній команді ГА, потім – команді запілля, а згодом – військовій канцелярії диктатора ЗО УНР Є. Петрушевича. Коли ж бойові дії перейшли на терени УНР, що раніше були під владою Російської імперії під час воєнних дій на українських землях, що раніше входили до складу Російської імперії), то в липні 1919 р. Державну жандармерію було перейменовано на Народну сторожу (зادля уникнення небажаних асоціацій у місцевого населення). На літо 1919 р. до Корпусу української державної жандармерії входило близько 1 тисячі жандармів, 4 тисячі стажистів, 30 офіцерів. До органів охорони громадського порядку входило також близько 3 тисяч народних міліціонерів.

В основу *судово-прокурорської системи* була взята також попередня – австрійська. Судовими органами ЗУНР були повітові суди, окружні суди та вищий суд. У Законі «Про тимчасову організацію судів і судової влади» було вказано, що як найвища інстанція має бути утворений окремим законом Найвищий суд у Львові. Розпорядженням Державного секретарства юстиції на території ЗУНР було утворено 12 судових округів, які поділялися на 130 судових повітів: 1) Бережанський (9 судових повітів), 2) Буковинський (9 судових повітів), 3) Золочівський (11 судових повітів), 4) Коломийський (11 судових повітів), 5) Львівський (17 судових повітів), 6) Перемишлянський (10 судових повітів), 7) Самбірський (10 судових повітів), 8) Станіславський (10 судових повітів), 9) Стрийський (9 судових повітів),

⁷ Там само, арк. 2.

⁸ Там само, арк. 5.

⁹ Там само, арк. 2.

¹⁰ Там само, спр. 33, арк. 113.

10) Сяноцький (14 судових повітів), 11) Тернопільський (8 судових повітів), 12) Чортківський (8 судових повітів)¹¹.

Національний склад населення по судових округах ЗО УНР був таким: у Бережанському: українців – 66%, поляків – 23%, євреїв – 10% (всього – 418 тис. 538 осіб); у Золочівському: українців – 63,7%, поляків – 28,5%, євреїв – 12,8% (всього – 472 тис. 787 осіб); у Коломийському: українців – 79,2%, поляків – 8,6%, євреїв – 12% (всього – 438 тис. 188 осіб); у Самбірському: українців – 70,8%, поляків – 16%, євреїв – 13,3% (всього – 470 тис. 775 осіб); у Стрийському: українців – 75,7%, поляків – 13,9%, євреїв – 10,8% (всього – 364 тис. 973 осіб); у Станіславському: українців – 70,8%, поляків – 17%, євреїв – 12,7% (всього – 669 тис. 976 осіб); у Перемишлянському: українців – 60,5%, поляків – 28%, євреїв – 10,7% (всього – 445 тис. 689 осіб); у Тернопільському: українців – 54%, поляків – 34,3%, євреїв – 11,7% (всього – 364 тис. 355 осіб); у Чортківському: українців – 65%, поляків – 23,3%, євреїв – 11,7% (всього – 385 тис. 950 осіб); у Львівському: українців – 58,6%, поляків – 26,3%, євреїв – 15% (всього – 904 тис. 724 осіб); у Буковинському: українців – 68,3%, поляків – 18,1%, євреїв – 15,6% (всього – 411 тис. 500 осіб); у Сянік, Лемківщина: українців – 55%, поляків – 30%, євреїв – 15% (всього – 269 тис. 697 осіб).

Загалом: 5 млн 745 тис. 420 осіб, з яких: українців – 70,14%, поляків – 17,36%, євреїв – 12,5%. Відповідно до цих даних до окружних судів належало обрати суддів з розрахунку – 1 мандат від 40 тис. населення¹².

Прийнятий 21 листопада 1918 р. Закон «Про тимчасову організацію судів і судової влади» підкреслював, що «всі суди, які знаходяться на території, ... вищого суду краю у Львові стають судами Західно-Української Народної Республіки і є зобов'язані виконувати далі спорове, і карне судівництво». Компетенція колишнього австрійського Міністерства юстиції переходила

до Державного секретарства юстиції ЗУНР. Апарат судів признав Державний секретаріат за пропозицією Секретарства юстиції. Колишній австрійський повітовий суд перейменовувався на Повітовий суд ЗУНР, а колишній окружний суд – на Окружний суд ЗУНР. Австрійські крайові суди у Львові і Чернівцях ліквідувалися, їх компетенція переходила до Окружного суду ЗУНР¹³. З дня оголошення цього Закону суди повинні були виносити вироки і рішення тільки від імені ЗУНР. Хоч серед колишніх австрійських суддів у Галичині, яких можна було використати новою владою, було немало українців, все ж відчувався брак суддівських кадрів. Напередодні Першої світової війни в Галичині з 1 тис. 150 суддів – 367 були українцями¹⁴. Тому Українська Національна Рада 11 лютого 1919 р. прийняла Закон «Про скорочення підготовляючої судівської служби», який скорочував строк стажування кандидатів на посади суддів з трьох до двох років¹⁵.

Сільськими суддями присяжних могли стати лише чоловіки віком від 30 до 60 років, які вмели читати й писати, були уроженцями Галичини або інших країв колишньої Австро-Угорщини, але при цьому мешкали в даній місцині щонайменше рік і які сплачували 20 крон сталого податку чи були «адвокатами, нотарями, професорами і учителями в висших і середніх школах, або мають титул доктора»¹⁶. Зауважу – державних службовців (за винятком професорів та вчителів, чинних військових осіб, священників, поштових і залізничних урядників, лікарів та аптекарів).

Слід, разом з тим зазначити, що в умовах війни в повітах місцеві комісари часто перевищували свої повноваження щодо роботи суддів, зокрема встановлювали для суддів години праці тощо.

У лютому 1919 р. Державним секретарством юстиції було також розмежовано компетенцію повітових та окружних судів у цивільному судочинстві¹⁷.

¹¹ ЦДІА у м. Львові, ф. 581, оп. 1, спр. 96, арк. 20–21.

¹² Там само.

¹³ Там само.

¹⁴ Лісна І. С. Становлення української державності в Галичині (1918–1923 рр.) ... – С. 44.

¹⁵ Вістник державних законів і розпорядків Західної Области Української Народної Республіки. – 1919. – Вип. 4. – 17 березня. – С. 27–28.

¹⁶ ДАЛО, ф. 1259, оп. 1, спр. 1, арк. 28.

¹⁷ Там само. – С. 8.

Вищою, другою інстанцією по цивільних і кримінальних справах, згідно із законом Української Національної Ради від 15 лютого 1919 р., «Про тимчасове виконання судівництва в цивільних і карних справах в другій і третій інстанціях в часі надзвичайних відносин, спричинених війною» мав бути Вищий суд у Львові, а третьою найвищою інстанцією – Найвищий державний суд¹⁸. Проте до часу їх створення, «в часі надзвичайних обставин, спричинених війною», функції другої і третьої інстанцій належали спеціально створеним Сенатам: Окремому судовому сенату 11-тої інстанції та Окремому судовому сенату III-ої інстанції. Вони, згідно із розпорядженням Державного секретарства юстиції від 8 березня були створені при окружному суді в Станіславові¹⁹.

Функції звинувачення мала виконувати *Державна прокуратура*. Проте оскільки прокурорами в Галичині за часів австрійського панування працювали майже виключно поляки, справа створення державної прокуратури затягнулася. Її повинен був очолити генеральний державний прокурор, якого так і не було призначено. Не були призначені прокурори в судових округах і повітах. Таким чином процес створення прокуратури у ЗУНР – ЗО УНР не був доведений до кінця.

Не зазнала будь-яких істотних змін організація і діяльність *адвокатури*²⁰. Адвокатам було запропоновано організуватися у Палату адвокатів у Станіславові й вони повинні були скласти письмову обіцянку, що будуть дотримуватися діючих законів і служити зміцненню правопорядку в країні.

Окремим розпорядженням Державного секретарства юстиції (від 1 березня 1919 р.) було створено *нотаріальну службу* Західно-Української Народної Республіки²¹.

«Начальною адміністративною владою» над судами, прокуратурою і нотаріатом було Державне секретарство юстиції. Воно ділилося на два основні відділи: особово-управляючий і законодавчий. До першого належало керівництво судами, прокуратурою і нотаріатом, призначення суддів, прокурорів нотаріусів та допоміжного, канцелярського персоналу цих органів. До дру-

гого – розробка законодавчих пропозицій для уряду та парламенту, розробка і видання нормативних актів самого Державного секретарства юстиції – розпоряджень, нагляд за відповідністю нормативних актів адміністративно-розпорядчих органів законам парламенту. Під наглядом цього відділу знаходилося видання «Вістника державних законів і розпорядків» – офіційного збірника, де публікувалися всі законодавчі акти парламенту, уряду, окремих секретарств Західноукраїнської Народної Республіки.

Крім органів цивільної юстиції, зокрема судових і прокурорських, була утворена *військова юстиція*. 16 листопада 1918 р. було видане розпорядження Державного секретаріату ЗУНР про організацію військового судочинства²². Структура військових судів виглядала так: 1) найвищий військовий трибунал; 2) військові обласні суди; 3) окружні військові суди. Відповідно до поділу республіки на три військові області (Львів, Станіславів, Тернопіль) були створені три військові окружні суди як суди першої інстанції. Функції звинувачення в окружних судах виконував судовий офіцер, при обласних судах – військовий прокурор, а при військовому трибуналі – генеральний військовий прокурор або його заступник. Найвищою інстанцією військової юстиції був Верховний військовий суд.

Утворено також інститут *військової прокуратури*. Вона очолювалася генеральним військовим прокурором, у військових областях були військові прокурори, в округах – військові офіцери. Складна внутрішня ситуація, наявність великого числа ворожих шпигунів і диверсантів, саботаж і відверті терористичні акти цивільного польського населення, збройні виступи проти української влади змусили керівників держави діяти більш твердо. Проте генерального військового прокурора, як і генерального державного прокурора, влада ЗУНР призначити так і не встигла.

Розпорядженням Державного секретаріату 30 листопада 1918 р. на території ЗУНР було запроваджено при кожній військовій команді *польові суди*, діяльність яких поширювалася на військовослужбовців і цивільних осіб, що вчинили

¹⁸ Там само. – С. 12–13.

¹⁹ Там само. – С. 20–21.

²⁰ Там само. – Вип. 4. – 17 березня. – С. 27–28.

²¹ Там само. – С. 27–29.

²² Вістник Державного Секретаріату Військових Справ (Тернопіль). – 1918. – 1 грудня. – С. 2–3.

злочини проти безпеки, цілісності держави, її обороноздатності, на транспорті, зв'язку тощо. Винесені ними смертні вироки вимагали затвердження урядом Республіки.

Розпорядженням Державного секретаріату від 3 грудня 1918 р. при кожній окружній команді було утворено польові суди. Крім окружних польових судів розпорядженням Державного секретарства внутрішніх справ 28 січня 1919 р. були утворені: польовий суд Начальної Команди Галицької Армії і польові суди групи «Північ», групи «Південь», групи «Львів». Голів і членів цих судів призначав державний секретар внутрішніх справ і лише за його дозволом допускалися адвокати до участі в розгляді справ. Нічого не говорилося про оскарження вироків польових судів. Після реорганізації армії утворено польові суди у I, II, III корпусах та у 12-ти бригадах ГА. Під час переходу Галицької Армії на терени Наддніпрянської України було утворено військово-польові суди Начальної Команди Галицької Армії, польові суди I, II, III корпусів, польовий суд вишколу Січових стрільців та польовий суд Етапної області ГА.

Для розв'язання питань *економічного будівництва* в повітах були утворені «технічні уряди», які підлягали Державному секретарству публічних робіт і безпосередньо займалися усіма питаннями економічного будівництва. У своїй роботі вони керувалися Тимчасовою інструкцією для урядів технічних Державного секретаріату публічних робіт від 12 лютого 1919 року²³. При них діяли так звані «будівельні експозитури»²⁴. Секретарство також взяло у своє управління всі державні ліси. На колишні державні підприємства були відряджені для керівництва та організації їх функціонування українські державні урядовці. Приватні підприємства перебували лише під контролем держави. У Дрогобичі було утворено спеціальний «нафтовий комісаріат», який мав встановити суворий контроль над виробництвом і випуском нафти.

За вирішення *харчової проблеми* безпосередньо відповідав Державний харчовий уряд, прирівнений в правах до Державного секретарства.

Очоловав його *Степан Федак*. Після реорганізації у січні 1919 р. Харчовий уряд увійшов як окремий відділ до складу Державного секретарства внутрішніх справ. У повітах йому підлягали повітові Харчові управи, створені, за вказівкою УНРади вже у перші дні взяття влади²⁵.

Продовольчими питаннями безпосередньо займалися дві організації – *Харчовий союз* у Станіславові (як орган Державного секретаріату ЗО УНР) та *Управління Головноуповноваженого по харчуванню Галичини і Буковини* (як орган Міністерства народного господарства УНР). Утім, у зв'язку зі складним становищем харчування в Галичині (особливо в прикарпатських повітах), на спільній Харчовій нараді, яка відбулася 3–4 січня 1919 р., було вирішено, що Державний Харчовий союз для спільної праці вливається в Управління Головноуповноваженого по харчуванню Галичини і Буковини і перестав існувати як такий. Відтоді Управління мало вести свою діяльність у порозумінні з Державним секретаріатом ЗО УНР. При Управлінні періодично скликалася *Харчова Рада*, «яка розглядає всі питання по харчуванню області [Західної області УНР] і виносить постанови, які стають обов'язковими після оголошення їх Головноуповноваженим за згодою Державного Секретаріату»²⁶. До складу Харчової Ради входили: по одному представникові від Управління Головноуповноваженого, відділу Національної Ради, Державного секретаріату, Головної інтендатури та міського самоврядування, а також по три – від центральної ради Товариства «Сільський господар» і Союзу споживчої кооперації.

Управлінню головноуповноваженого підпорядковувалися всі харчові уряди, повітові харчові ради, харчові комісії, комітети та інші харчові установи ЗО УНР. По усій Галичині утворювалися повітові, сільські, містечкові й міські *Харчові управи*, яким передавалися всі справи, майно і кошти попередніх органів харчування. З метою їхнього оперативного установаження було вироблено спеціальну «Інструкцію до створення і діяльності повітових, сільських, містечкових і мійських Харчових Управ»²⁷. Для міської

²³ ДАЛО, ф. 1259, оп. 1, спр. 1, арк. 35.

²⁴ Чубатий М. Державний лад на Західній області Української Народної Республіки. – С. 39.

²⁵ ДАЛО, ф. 1259, оп. 1, спр. 33, арк. 101.

²⁶ Там само, арк. 100.

²⁷ Там само, арк. 101.

бідноти, дітей та людей похилого віку відкривалися дешеві або безкоштовні їдальні. Було уведено два дієтичні (безм'ясні) дні на тиждень, заборонено питлювати збіжжя, випікати печиво. Було заборонено вивіз продовольства за межі держави. Сільській і міській бідноті було виділено грошову допомогу – 10 млн гривень. Значну продовольчу (зерно, цукор тощо) і грошову (5 млн гривень для закупівлі картоплі) допомогу надав уряд УНР. З деякими державами (Чехо-Словаччиною, Австрією) уряд ЗО УНР уклав торговельні угоди, які, однак, не встигли реалізуватися.

Налагодженням залізничного транспорту займалася Залізнична дирекція, а у повітах і містах – «начальні уряди залізничних шляхів». Важлива роль приділялася органам охорони правопорядку на транспорті. У березні 1919 р. до структури органів безпеки на транспорті входили: Державний секретаріат військових справ УНР; Залізнично-Дорожна Військова Управа; Залізнично-Дорожна жандармерія і Лінійні осередки Залізнично-Дорожньої жандармерії²⁸. Для виховання нового персоналу Секретаріат подбав про залізнично-технічні курси. Діяли курси практикантів урядників руху.

Із найбільшими труднощами зіткнулися Державні секретаріати фінансів й торгівлі та промислу. Державному секретаріатові фінансів були підпорядковані митні управління, скарбова сторожа, уряди мір та ваги. Обом секретаріатам не вистачало спеціалістів. Прибутки державної скарбниці залишалися мінімальними. Через повне зубожіння населення надходження від податків були незначними. З великими зусиллями уряд вишукував кілька сотень тисяч корон, щоби виплатити «добове» фронтовикам. Державні секретарі отримували зарплатню, та й то невелику, лише з січня 1919 р. Зарплатня державних службовців була дуже низькою, проте ніхто з них не залишав свого робочого місця, усвідомлюючи, що працює для власної держави. 20 лютого 1919 р. у Тернополі було випущено

грошові бони по 20 гривень. Ці грошові сурогати перебували в обігу нарівні з австро-угорськими коронами.

Переїмалися власті ЗУНР і питаннями охорони здоров'я населення. Ще в грудні 1918 р. усім повітовим комісарам було наказано призначити повітових санітарних лікарів, створити санітарні комісії, вжити заходів до відкриття лікарень, поліклінік, аптек. Це, в міру можливостей, і було зроблено. Керував організацією і діяльністю медичної служби санітарний відділ Державного секретарства внутрішніх справ, який очолював лікар Іван Куровець. Була збільшена оплата праці всіх медичних працівників, їм видавалися продовольчі пайки²⁹.

Відновлено, хоч теж з великими труднощами, роботу пошти, телеграфу, телефону. На телеграфі було запроваджено українську мову та абетку. У Станіславові утворено Дирекцію пошт і телеграфу³⁰. У березні були прийняті Закони «Про заборону продажу, здачі в аренду і закладу великих посіlostей (табулярних)» та «Про заборону конфіскації майна під час війни»³¹, у квітні – розпорядження Державного секретаріату «Про створення західноукраїнського товарообмінного бюро» (біржі). Був розроблений і затверджений Статут цього бюро та інше³².

13 лютого 1919 р. УНРада прийняла Закон «Про удержавлення українських шкіл», а 14 лютого – Закон «Про удержавлення українських приватних гімназій і жіночих семінарій», згідно з якими всі школи – громадські (початкові), середні, гімназії, реальні, рільничі та інші оголошувалися державними, а вчителі – державними службовцями. Мовою викладання і навчання стала українська³³. Вчителі народних шкіл українською владою також були оголошені державними службовцями, їм почала видаватися заробітня платня (до цього часу їх утримувала сама громада). Розпорядженням Державного секретаріату від 16 лютого усім вчителям було підвищено заробітню платню³⁴.

²⁸ Сідак В.С., Степанков В.С. З історії Української розвідки та контррозвідки (нариси). – К.: Вид-во ін-ту СБУ, 1994. – С. 195.

²⁹ Тищик Б.Й., Вівчаренко О.А. Західноукраїнська Народна Республіка 1918–1923 рр... – С. 81.

³⁰ Чубатий М. Державний лад на Західній області Української Народної Республіки... – С. 32.

³¹ ЦДІА у м. Львові, ф. 581, оп. 1, спр. 96, арк. 21.

³² Там само, арк. 61–64.

³³ Чубатий М. Державний лад на Західній області Української Народної Республіки... – С. 35.

³⁴ Тищик Б.Й., Вівчаренко О.А. Західноукраїнська Народна Республіка 1918–1923 рр... – С. 82.

Внутрішньою державною мовою була українська, але національні меншини могли вільно користуватися своїми мовами, видавати газети і літературу, мати свої школи, церкви тощо. 15 лютого 1919 р. УНРада ухвалила Закон «Про уживання української мови у внутрішнім і зовнішнім урядуванні державних властей і урядів, публічних інституцій і державних підприємств у Західній Області Української Народної Республіки»³⁵. Встановлювалося, що державною мовою ЗО УНР є мова українська. Цієї мови, зазначається в Законі, «вживають у внутрішнім і зовнішнім урядуванні всі власті і уряди, публічні інституції і державні підприємства»³⁶. У §3 Закону чітко зафіксовано, що «законно признаним національним меншостям полишає ся свободу уживання як усно, так і в письмах їх матірної мови в урядових зносинах з державними властями і урядами, публічними інституціями і державними підприємствами»³⁷.

Як бачимо, національним меншинам держави гарантувалося право не тільки мати свої школи, бібліотеки, видавати періодичні видання тощо (усе це було занотовано в Тимчасовому Основному Законі ЗУНР і в низці інших правових документів, про які йшлося вище), але й вільно користуватися рідними мовами у повсякденному та державному житті, в офіційних зносинах з владою різних рівнів. Залишалось чинним і рішення Державного секретаріату від 10 листопада, що всі закони, урядові акти та інші правові документи, які мають загальнодержавне значення, слід публікувати чотирма мовами – українською, польською, єврейською та німецькою³⁸.

У березні 1919 р. Державне секретарство внутрішніх справ видало Розпорядження для урядників в державній адміністраційній службі³⁹.

У ньому вказувалося, що до служби в державних органах можуть бути допущені тільки громадяни Української Народної Республіки «бездоганного поведіння, що володіють українською мовою в слові і письмі, і не переступили сорокового року життя»⁴⁰. Щоправда, ця остання вимога не стосувалася тих службовців, які вже працювали. Не могли бути службовцями державного апарату особи, засуджені за кримінальні злочини проступки проти публічного порядку, моралі чи користолюбство; особи недієздатні; неоплатні боржники, проти яких порушена судова справа; особи, що своєю поведінкою «викликають публічне згіршення». Поміж начальником і підлеглим на державній службі не могло бути «споріднення, ані посвоячення по лінії прямиї, а по лінії бічній до другого степеня»⁴¹.

Усі прийняті на державну службу особи повинні після однорічного стажування скласти перед відповідною комісією спеціальний іспит – письмовий і усний: щодо знання законодавства, вміння ним користуватися, вміння складати відповідні документи, знання своїх повноважень і обов'язків тощо. Кандидат, який двічі не здав таких іспитів, «має бути зі служби звільнений»⁴². Навіть канцелярські працівники повинні були задовольняти певним вимогам: «знати признані в державі мови; поправно читати і писати; знати канцелярійну маніпуляцію»⁴³.

В ЗО УНР була практика *переходу з літнього на зимовий час* і навпаки. Перехід на літнево-зимові години було запроваджено 6 квітня 1919 р. «в Українській Армії і на всій укр[аїнській] території», але вступав в дію він з 13 квітня 1919 р.⁴⁴. На літній час мали переходити кожного 13 квітня о 2-й годині ночі, а на зимовий – кожного 14 вересня о 3-й годині ночі.

³⁵ ЦДАВО України, ф. 2192, оп. 2, спр. 3, арк. 10 зв.; Вістник державних законів і розпорядків Західної Области Української Народної Республіки. – 1919. – Вип. 3. – 2 березня. – С. 12.

³⁶ ЦДАВО України, ф. 2192, оп. 2, спр. 3, арк. 10 зв.; Діло. – 1918. – 11 листопада.

³⁷ Там само.

³⁸ Там само.

³⁹ Вістник державних законів і розпорядків Західної Области Української Народної Республіки. – 1919. – Вип. 7. – 26 березня. – С. 46.

⁴⁰ Там само.

⁴¹ Там само.

⁴² Там само.

⁴³ Там само. – С. 47.

⁴⁴ ДАЛО, ф. 1259, оп. 1, спр. 33, арк. 44.

8 квітня 1919 р. УНРада ухвалила *Закон «Про право горожанства [громадянства] на Західній Області Української Народної Республіки»*⁴⁵. Згідно з цим Законом кожна особа, яка у день його проголошення мала право належності до однієї з громад краю, вважалася громадянином Української Народної Республіки. Ті, хто бажав стати громадянами ЗО УНР, повинні були до 20 травня 1919 року подати відповідну заяву. Якщо вони цього не робили, то вважалися чужинцями і за бажанням могли виїхати за кордон. Заява про набуття громадянства, крім недієздатних осіб, подавалася за місцем проживання на ім'я державного повітового комісара. Письмове звернення батька, чоловіка автоматично поширювалося на неповнолітніх дітей та дружину. Іноземці та особи без громадянства набували статус громадянина після 5-ти років постійного проживання на території Республіки. Рішення про надання громадянства приймалося державним секретарем внутрішніх справ. Оскаржити таке рішення можна було до Виділу УНРади. В окремому параграфі Закону вказувалося, що громадяни Придніпрянської України – УНР – є повноправними громадянами ЗО УНР.

Закон встановлював *вимоги до державних службовців*. Ними могли бути тільки громадяни України «бездоганної поведінки», які володіють українською мовою і мовою хоч би однієї з національних меншин, мають бути віком до 40 років. Не мали права займати службові посади особи, які притягалися до кримінальної відповідальності, вчинили моральні та протиправні поступки, «користолюбні» особи, неоплатні боржники. Особи, які приймалися на державну службу, мали пройти однорічне стажування, скласти усний і письмовий іспити із законодавства, показати вміння діловодства, знання своїх прав та обов'язків.

10 квітня 1919 р. Державний секретаріат видав розпорядження, яким уточнював деякі положення вказаного Закону. Так, службовці, які до цього не склали службової присяги, повинні були з одержанням громадянства скласти присягу вірності ЗО УНР у державному повітовому

комісаріаті. Проте змусити їх до складання такої присяги ніхто не міг. Повітові комісаріати лише виготовляли списки службовців, які відмовилися від присяги і надсилали їх до уряду. У розпорядженні також вказувалися документи, які слід було підготувати (крім заяви) для отримання громадянства⁴⁶.

Для вирішення *земельної проблеми* Українська Національна Рада створила спеціальну комісію на чолі з Л. Бачинським. 14 квітня 1919 р. було прийнято Земельний закон для ЗО УНР, що визначав основи земельної реформи і проголошував скасування великої земельної власності та наділення землею безземельних і малоземельних селян на правах власності⁴⁷. Переведення в дію Закону мала здійснювати Обласна земельна комісія (Л. Бачинський, С. Вітик, С. Данилович, М. Загульський, Т. Кормош, М. Королюк, С. Матковський, К. Трильовський, С. Юрик). Загалом земельну реформу в ЗО УНР визначали Закони УНРади «Про вивласнення великих табулярних посіlostей»⁴⁸, «Про земельну реформу» та низка розпоряджень Державного секретаріату і Державного секретарства земельних справ. Прийнятий Закон «Про земельну реформу» мав компромісний характер: конфісковувалися землі великих землевласників, власників, які зі зброєю в руках воювали проти Української держави та землі, які перебували у державній власності Австро-Угорської монархії.

Землею наділялись у першу чергу військовослужбовці української армії та безземельні і малоземельні селяни. Земельний закон ЗО УНР значно відрізнявся від земельних законів Центральної Ради та Директорії УНР, за якими було конфісковано і передано у власність усі поміщицькі та церковні землі без викупу. Закон ЗО УНР передбачав конфіскацію поміщицьких, монастирських і церковних земель та земель інших великих землевласників понад встановлений максимум. Ці землі переходили до земельного фонду держави, з якого після війни мали отримати наділи малоземельні та безземельні селяни, військовослужбовці-інваліди тощо. Поза встановлення земельного максимуму, процедура

⁴⁵ Вістник державних законів і розпорядків Західної Області Української Народної Республіки. – 1919. – Вип. 10. – 5 травня. – С. 69–70.

⁴⁶ Там само. – С. 70.

⁴⁷ ДАЛО, ф. 1259, оп. 1, спр. 33, арк. 110.

⁴⁸ ЦДІА у м. Львові, ф. 581, оп. 1, спр. 96, арк. 26–27.

конфіскації та наділення землею відкладалася до скликання Союму. Проте сільська біднота розпочала самочинно захоплювати поміщицьку землю. Законом передбачалося покарання за порушення процесу проведення земельної реформи. Так, місцевій владі надавалося право ув'язнювати на 6 місяців, а також додатково штрафувати на суму до 10 тисяч крон за «самовільне захоплення землі», розподіл націоналізованих Законом будинків, інвентарю тощо.

15 квітня 1919 р. УНРада прийняла Закони «Про скликання Союму ЗО УНР» та «Про вибори (виборчу ординацію) до Союму ЗО УНР». Законом визначалося *загальне, без різниці статі, рівне, безпосереднє, таємне і пропорційне виборче право для усіх громадян держави*, яким виповнилося 20 років. Послом до Союму міг бути обраний кожен з 28-річного віку. Обраний в червні 1919 р. однопалатний Союм мав складатися з: 226 послів: 160 українців (70,8% від загального числа), 33 поляків (14,6%), 27 євреїв (11,9%) та 6 німців (2,7%). Для кожної національної меншини були намічені окремі виборчі округи (15 – українських, 5 – польських, 5 – єврейських, 1 – німецький). Такий демократичний механізм забезпечення прав національних меншин при виборах до законодавчих органів не застосовувався у світовій практиці ні у той час, ані сьогодні.

Позбавлялись виборчого права: 1) особи душевнохворі; 2) особи, засуджені судами за вчинення кримінальних злочинів, й зокрема, за крадіжку, обман, звідництво та ряд інших (в законі перераховуються різні нормативні акти, засудження за якими вело до позбавлення виборчого права); 3) особи, які вже раніше були суджені за злочини та проступки проти виборчої свободи по виборах законодавчих органів ЗО УНР; 4) особи, які більше двох разів протягом останніх двох років були засуджені за пияцтво.

Для виборів до Союму утворювалися виборчі округи, які ділилися на виборчі дільниці, що співпадали з громадою. Великі громади (більше двох тисяч населення) ділилися за потреби на декілька виборчих дільниць. Проведення виборів доручалося виборчим комісіям, склад яких, порядок утворення і діяльність докладно врегульовувалися у Законі. Партії, що

хотіли брати участь у виборах, подавали до окружних виборчих комісій «кандидатські списки», які повинні бути власноручно підписані не менш як 100 виборцями (§16). Реєстрували кандидатів у послы Союму окружні виборчі комісії, перевіряючи, чи кандидати «мають право виборності», тобто право бути обраним (вік, відсутність судимості за вказані вище злочини і порушення тощо)⁴⁹. Рішення окружних комісій можна було оскаржити у Головній виборчій комісії, рішення якої вважалося остаточним (§18). Союм мав бути скликаний через два тижні після виборів, у червні 1919 р.⁵⁰ Після обрання нового Союму УНРада мала самоліквідуватися. Проте події українсько-польської війни 1918–1919 рр. не дозволили провести вибори на терені ЗО УНР.

Війна з Польщею посилила значення у державному житті ЗУНР–ЗО УНР військово-адміністративної вертикалі. У функції *Державного секретарства військових справ* входило забезпечення армії підготовленими військовослужбовцями і матеріальними засобами, озброєнням та боєприпасами. 13 листопада 1918 р. розпорядженням Державного секретарства військових справ було затверджено організаційно-штатну структуру Збройних сил ЗУНР. Вона базувалася на загальному військовому обов'язку і територіальному принципі комплектування. На основі цього розпорядження територія держави була поділена на 3 військові області: «А» – Львів, «Б» – Тернопіль, «В» – Станіславів та 12 військових округів.

Після призначення на посаду командувача Галицькою Армією генерала М. Омеляновича-Павленка та начальника штабу Є. Мишковського, було розроблено організаційну структуру армії шляхом її поділу на корпуси та бригади. У складі ГА були такі роди та види військ: піхота, кіннота, артилерія, авіація, військово-судові органи, ветеринарна служба, інтендатура та частини технічного забезпечення.

На місцях Державному секретарству військових справ підпорядковувались окружні та повітові військові команди, правове становище яких було визначено розпорядженням Державного секретарства військових справ від 3 грудня 1918 р. Начальна Команда Галицької Армії виконувала функції Генерального штабу, який

⁴⁹ ЦДДА у м. Львові, ф. 581, оп.1, спр. 96, арк. 16.

⁵⁰ Там само, арк.15.

безпосередньо керував військовими операціями та здійснював управління військовими структурами на фронті та у запіллі.

Рішенням УНРади від 13 листопада 1918 р. та розпорядженням Державного секретарства військових справ від 5 грудня 1918 р. було визначено матеріальне забезпечення військовослужбовців Галицької Армії та членів їх сімей⁵¹. Також було прийнято розпорядження щодо матеріального забезпечення цивільних працівників, які входили до штату військового відомства. У зв'язку з інфляційними процесами у дане розпорядження неодноразово вносилися зміни. На правовій основі в ЗУНР здійснювалася й мобілізація до армії. Розпорядженням від 27 березня 1919 р. було визначено порядок призову на військову службу та відстрочку від військової служби, яке було доповнено рядом інших розпоряджень⁵². Під час Чортківської офензиви (наступу) у червні 1919 р., коли армія досягла значних успіхів і тільки відсутність зброї та боєприпасів не дали змоги розвинути успіх, було проведено часткову реорганізацію армії та тилових служб. Створено запілля, команду Етапу Армії та прийнято рішення про утворення двох нових корпусів.

9 червня 1919 р. у Заліщиках, перед переходом апарату влади ЗО УНР та ГА за р. Збруч, Президія виділу УНРади і Рада державних секретарів спільною постановою передали свої конституційні повноваження *уповноваженому диктатору Євгенові Петрушевичу*, надавши йому право виконувати всю військову і цивільну владу до моменту відкликання. Отже з червня 1919 р. Є. Петрушевич став диктатором ЗО УНР. Сам диктатор з цього приводу писав про форму здійснення ним державного керівництва так: «З того часу виконував я перейняту згаданим Актом владу в своїм імені. А коли за бігом воєнних подій зорганізований первісно державний центральний апарат урядовий перестав на ділі бути чинним і існувати в своїм складі, полагав я справи державні при допомозі принагідно і відповідно до потреб хвилі складеного урядового апарату, заступаючись у вирішуванні деяких по-

одиноких діл чи то справ цілих поодиноких областей адміністрації повновласниками, заіменованими будь-ще віділом Національної Ради чи Державним Секретаріатом будь-якими назначуваними мною, які, однак, не мали постійного круга компетенції»⁵³.

За весь період існування Української Національної Ради збиралося три її склади. Два склади у Львівський період (18 жовтня – 21 листопада 1918 р.): 1. Збори Конституанти у Львові 18–19 жовтня 1918 р. – 71 присутній діяч; 2. Склад делегацій УНРади у жовтні–листопаді 1918 р: а) Віденська делегація – 8 осіб; б) розширена Буковинська делегація («Український Красвий Комітет Буковини») – 45 діячів; в) Галицька (Львівська) делегація, доповнена 2 листопада 1918 р. представниками УСДП і 12 листопада 1918 р. делегатами від партій та війська – 29 осіб. Третій склад у Станіславівський період (2 січня – кінець травня 1919 р.): склад, доповнений 59 делегатами від повітів та міст Галичини (всього – 123 депутати)⁵⁴. Число депутатів, які брали участь у засіданнях делегацій та скликань УНРади не відповідало їх номінальній кількості.

За професією УНРаду (за відомостями про 187 осіб) склали: правники – 55 діячів, педагоги – 43, селяни – 27, духовенство – 24, урядовці – 9, журналісти – 7, залізничники – 6, інженери – 4, студенти – 4, лікарі – 2, по одному – кадровий військовий, землевласник, ремісник, посадник містечка, науковець та письменник. Низка відомостей свідчить, що селянські діячі були принаймні середнього достатку. Абсолютну більшість УНРади склали чоловіки. Жінки (два педагоги) входили до складу лише Буковинської делегації. Найбільше депутатів мали вік від 30 до 50 років. У Буковинській делегації було менше депутатів старшої вікової групи. 78% депутатів мали принаймні середню освіту, 42% – вищу. 52 особи мали докторський ступінь (35 – у галузі права, 10 – філософії, 4 – теології, 3 – медицини).

За соціальним походженням (встановлено для 124 осіб) 45 депутатів були вихідцями зі священницьких родин; 37 – з селян, 17 – з родин

⁵¹ Вістник Державного Секретаріату Військових Справ. – 1918 – 14 грудня.

⁵² Република. – 1919. – 4 квітня.

⁵³ ЦДАВО України, ф. 2192, оп. 2, спр. 7, арк. 1–3 зв.

⁵⁴ Павлишин О. Й. Формування та діяльність представницьких органів влади ЗУНР–ЗОУНР (жовтень 1918 – червень 1919 рр.) // Автореферат дис. на здобуття наук. ст. канд. іст. наук. – Льв., 2001. – С. 11.

педагогів, 6 – з урядників, по 5 – з міщан-власників та ремісників, 3 – з поміщиків, з міщан-рільників, по 2 особи – з робітників та правників. У складі УНРади були близькі і дальші родичі. Більшість депутатів були забезпечені матеріально, високим був рівень їхньої територіальної мобільності.

З відомих 165 діячів, партійна приналежність поділялася так: до УНДП належало 95 осіб, до УРП – 35, до УСДП – 24, до ХСП – 7, до УНП – 4. Кількісна перевага УНДП зафіксована у всіх делегаціях та скликаннях. Третина діячів УНРади – колишні депутати представницьких органів Австро-Угорської імперії. Склад Буковинської делегації (дані про 42 особи) виглядав так: 18 – педагоги (з них 10 – вчителі народних шкіл), 10 – правники, 3 – селяни, 3 – урядники, 2 – священники, 2 – залізничники, а також: поміщик, посадник, журналіст та інженер. 9 буковинських делегатів були вихідцями з Галичини⁵⁵.

З весни–літа 1919 р. військове становище на польсько-українському фронті кардинально змінилося. У квітні до Польщі з Франції прибула добре озброєна армія генерала Ю. Галлера. Вона була призначена Антантою винятково для війни проти більшовиків, проте замість того польський уряд вислав її проти Галицької Армії. 15 травня 1919 р. розпочався польський наступ на українському фронті. Цей наступ польський уряд пояснив Найвищій Раді Мірової конференції як відповідь на наступ українських військ, якого в дійсності не було. 25 червня 1919 р. Верховна воєнна рада Антанти з метою «забезпечити мирне населення і майно Східної Галичини від більшовицьких банд» прийняла рішення уповноважити збройні сили Польської Республіки зайняти усю Галичину. Державний секретар США Р. Лансінг мотивував це тим, що українське населення краю на 60% неписьменне, тож не здатне до державотворення, а тому спершу повинне «дозріти до автономії» у складі Польщі.

Хвиля протестних зборів і віч, що відбулися по усій Східній Галичині та протести делегацій ЗО УНР і УНР у Парижі не вплинули на позицію Антанти. Тим часом сили армії Галлера були спрямовані на Самбір та Луцьк. Перед переважаними і добре озброєними Антантою силами

поляків Галицька Армія змушена була відступити. Польську офензиву з півдня підтримала Румунія, яка висунула ультиматум про передачу їй південно-східної карпатської смуги землі. Водночас румунські війська силоміць зайняли частину галицького Підкарпаття. Спроби ГА зупинити наступ агресорів в районі Золотої Липи не мали успіху. Українські війська відступили в трикутник: Збруч – Дністер – залізниця з Гусятин до Чорткова – Заліщики.

8 липня 1919 р. до Борщова, де тоді перебував диктатор ЗО УНР Є. Петрушевич, прибув головний отаман УНР С. Петлюра. На цій зустрічі, враховуючи складність ситуації, було прийнято рішення про перехід ГА та уряду ЗО УНР в район Кам'янець-Подільського. 16–18 липня 1919 р. основна частина ГА, державні органи, установи та організації ЗО УНР і тисячі біженців перейшли через р. Збруч на територію УНР, а менша частина військ ГА була інтернована чехами і румунами.

Протягом 1919 р., окрім вищезгаданих законів і розпоряджень, слід також відмітити закони та розпорядження, які також впливали на перебіг організації державної служби в ЗУНР – ЗО УНР, або ж мали суттєве значення в процесі національного державотворення в Західній Україні, а саме:

Закони: «Про добове членів Української Національної Ради» (від 10 лютого 1919 р.), «Про розмежування компетенції повітових та окружних суддів в цивільних справах» (від 11 лютого 1919 р.), «Про полегшу при іспитах учителів середніх шкіл» (від 14 лютого 1919 р.), «Знесення конфіскації майна під час війни» (від 10 березня 1919 р.), «Про позбування і обтяжування більших посілостей», «Про вивласнення великих табулярних посілостей» (від 18 березня 1919 р.), «Про заборону чинностей, які мають на цілі ударення виконання земельного закону» (від 15 квітня 1919 р.), Закон диктатора «Про відслужинину» (від 15 серпня 1919 р.);

Розпорядження: «Воєнні чинитьби осіб, не обов'язкових до військової служби» (Державного секретарства військових справ та Державного секретарства внутрішніх справ від 26 січня 1919 р.), «В справі охорони наємців» (Державного секретарства судівництва та Державного

⁵⁵ Павлишин О.Й. Формування та діяльність представницьких органів влади ЗУНР–ЗОУНР (жовтень 1918 – червень 1919 рр.) // Автореферат дис. на здобуття наук. ст. канд. іст. наук. – Льв., 2001. – С. 13.

секретарства публічних робіт від 1 лютого 1919 р.), «В справі примусового заряду підприємств і маєтків» (Державного секретаріату від 11 лютого 1919 р.), «В справі перепусток і паспортів до подорожі цивільних осіб» (Державних секретарств внутрішніх справ, військових справ та закордонних справ від 16 лютого 1919 р.), «Приналежний комендант жандармерії і його судовий референт» (Державного секретаріату від 17 лютого 1919 р.), «Про спосіб складання стемпелевих та безпосередних належитостей» (від 23 лютого 1919 р.), «Про продовження реченців передавнення» (від 20 березня 1919 р.), «Про засуди смерті» та «Пояснення до розпорядку про доразові суди над цивільними» (Державного секретаріату від 1 квітня 1919 р.), «В справі підвищення поборів жандармів і мужви без рангів при державній жандармерії» (4 квітня 1919 р.), «Про поборування хабарництва» та «В справі вирішення жидівських автономних прав в ЗО УНР» (Державного секретарства внутрішніх справ від 22 квітня 1919 р.), «В справі заведення постійної кур'єрської служби при Державнім Секретаріаті» (від 24 грудня 1919 р.), розпорядження диктатора ЗО УНР «Про заборону самовільного друкування без цензури» (від 26 червня 1919 р.) та інші.

Закони ЗУНР – ЗО УНР, як правило, містили такі елементи: назва виду акту – закон; дата прийняття; найменування закону, що відображає предмет його регулювання і є досить лаконічним; назва органу, який його «постановив» – Українська Національна Рада; поділ закону на частини – параграфи, артикули (за необхідності вони поділялися на пункти), які мали наскрізну нумерацію; здебільшого (але не завжди) передбачалися наслідки недотримання нормативних приписів; підписи відповідних посадових осіб, які виступали «за Виділ Української Національної Ради».

На практиці існувала також, порівняно з правовими актами УНР періоду Директорії, досить чітка відмінність між законами і підзаконними актами. Як правило, підзаконні нормативні акти видавалися на основі та на виконання законів – як ЗУНР, так і тих, які діяли до часу її проголошення. Закони офіційно публікувалися українською мовою. На відміну від УНР періоду

Директорії, практично не використовувалися такі засоби законодавчої техніки, як примітки до статей та норми-дефініції. Закони приймалися постійні й тимчасові. Тимчасовий характер закону можна було встановити як із його назви, так і зі змісту.

Західноукраїнська Народна Республіка проіснувала від 1 листопада 1918 р. по 22 січня 1919 р. як незалежна держава й від 22 січня по 20 грудня 1919 р. як конфедеративна Західна область УНР (ЗО УНР). Відновлення державності було проголошено 19 жовтня 1918 р. Українською Національною Радою. Фактично ж державність було встановлено після розвалу Австро-Угорської імперії й внаслідок силового захоплення влади у столичному місті Львові Українською Генеральною командою на чолі з Д. Вітовським 1 листопада 1918 року. Першопочатково було проголошено Українську Державу, назву ж – Західно-Українська Народна Республіка (ЗУНР) було визначено на засіданні Української Національної Ради 9 листопада 1918 р. До складу ЗУНР, окрім Східної Галичини й Західної Волині, входили Північна Буковина і Закарпаття.

Конституцією в ЗУНР закріплювалося верховенство і суверенітет народу в державі, який здійснює їх через свої представницькі органи, обрані на підставі загального, рівного, прямого, виборчого права при таємному голосуванні, за пропорційною системою. Виборчим правом наділялися усі громадяни держави, без різниці національності чи статі. Найвищим органом влади мали стати Установчі збори ЗУНР (Сойм), а до їх обрання уся повнота законодавчої влади належала Українській Національній Раді, виконавчої – Державному секретаріатові. За соціальною ознакою у парламенті ЗУНР переважали середні й заможні селяни, світська інтелігенція та духовенство. Місцеве самоврядування здійснювалося через представницькі органи – повітові УНРади⁵⁶.

ЗУНР як самостійна держава де-юре самоліквідувалася внаслідок злиття з УНР 22 січня 1919 р. й перетворилася на Західну область УНР (ЗО УНР). Однак об'єднання УНР і ЗУНР в одну державу через низку обставин не було тоді доведено до логічного завершення. Юридичний і правосильний Акт Злуки по факту dokonано не

⁵⁶ Див: *Гай-Нижник П.П.* УНР та ЗУНР: становлення органів влади і національне державотворення (1917–1920 рр.). – К.: ЩеК, 2010. – 304 с.

означав реального злиття двох суб'єктів угоди в єдину державну структуру. Не стала Соборна УНР після злуки ані унітарним державним утворенням, ані федеративним. ЗО УНР зберегла за собою власні органи законодавчої та виконавчої влади з чітко окресленими обсягом і напрямом їхніх повноважень. Влада Директорії УНР й надалі обмежувалася територією на схід від р. Збруч. Кожне з державних утворень продовжувало розпоряджатися власними військами, дії яких, щоправда, певним чином співкоординувалися обома командуваннями та урядами. Крім того, де-юре остаточне рішення про зазначене державне злиття мали прийняти загальноукраїнські Установчі Збори. Таким чином УНР та ЗО УНР (фактично ЗУНР), ці дві національні українські державні формації, склали, швидше, конфедеративне державне об'єднання, а не єдину

унітарну республіку, що було обумовлено як об'єктивними, так і суб'єктивними причинами⁵⁷. 5 листопада 1919 р. уряд ЗО УНР змушений був підписати з командуванням Добровольчої армії Збройних сил Півдня Росії (генерала А. Денікіна) угоду про капітуляцію Галицької Армії. 20 грудня 1919 р. Є. Петрушевич скликав у Відні засідання уряду ЗУНР, на якому було прийнято рішення про одностороннє скасування Акту Злуки.

На цей час уряд ЗУНР не контролював жодного метра української території й знаходився в еміграції у Відні, а Галицької Армії як державної військової формації ЗУНР вже не існувало. У травні 1923 р. президент Є. Петрушевич розпустив еміграційні уряд та усі інші органи та установи, а також дипломатичні представництва і місії, що остаточно завершило номінальне існування ЗУНР.

References

Antonovych M. *Istoriia Ukrainy*. – Т. 4. – Praha: Nova doba, 1942. – S. 72.

Budmo narodom // *Zoria Halytska*. – 1848. – 10 travnia.

Veryha V. *Vyzvolna borotba v Ukraini. 1914–1923 rr.* – Т. 1. – Lv.: Instytut ukrainoznavstva im. Ivana Kryp'iakevycha NANU, 2005. – S. 400–403.

Vistnyk derzhavnykh zakoniv i rozporiadkiv Zakhidnoi Oblasty Ukrainy Narodnoi Respublyky. – 1919. – Vyp. 1. – 31 sichnia. – S. 2.

Vistnyk derzhavnykh zakoniv i rozporiadkiv Zakhidnoi Oblasty Ukrainy Narodnoi Respublyky. – 1919. – Vyp. 3. – 2 bereznia. – S. 12.

Vistnyk derzhavnykh zakoniv i rozporiadkiv Zakhidnoi Oblasty Ukrainy Narodnoi Respublyky. – 1919. – Vyp. 4. – 17 bereznia. – S. 27–28.

Vistnyk derzhavnykh zakoniv i rozporiadkiv Zakhidnoi Oblasty Ukrainy Narodnoi Respublyky. – 1919. – Vyp. 7. – 26 bereznia. – S. 46.

Vistnyk derzhavnykh zakoniv i rozporiadkiv Zakhidnoi Oblasty Ukrainy Narodnoi Respublyky. – 1919. – Vyp. 10. – 5 travnia. – S. 69–70.

Vistnyk Derzhavnoho Sekretariatu Viiskovykh Sprav. – 1918. – 1 hrudnia. – S. 2–3.

Vistnyk Derzhavnoho Sekretariatu Viiskovykh Sprav. – 1918. – 14 hrudnia.

V Halychyni // *Nova Rada*. – 1918. – 24 (11) lystopada.

Hai-Nyzhnyk P. P. *Ideia Sobornosti y ukrainske derzhavotvorennia (1918–1919 rr.) // Hileia*. – 2014. – Vyp. 91. – № 12. – S. 25–37.

Hai-Nyzhnyk P. *Instytut derzhavnykh povitovykh komisariv, povitovykh Natsionalnykh rad ta zhandarmerii u ZUNR // Stanovlennia i rozvytok ukrainskoi derzhavnosti*. – Vyp. 7. *Materialy VI Vseukrainskoi naukovy-praktychnoi konferentsii “Derzhavne upravlinnia ta mistseve samovriaduvannia v Ukraini v konteksti yevropeiskoi intehratsii”*, m. Kyiv, MAUP. – K.: DP Vydavnychiy dim “Personal”, 2012. – S. 17–31.

Hai-Nyzhnyk P. *ZUNR – ZO UNR: stanovlennia orhaniv vlady i derzhavnoho upravlinnia (1918–1919 rr.)*. – K., 2018. – 146 s.

Hai-Nyzhnyk P. *Politychni pohliady Vudro Vilsona u doprezydentskyi period yoho zhyttia ta diialnosti // Naukovi zapysky Instytutu politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy*. – Vyp. 39. – K., 2008. – S. 67–77.

Hai-Nyzhnyk P. P. *UNR ta ZUNR: stanovlennia orhaniv vlady i natsionalne derzhavotvorennia (1917–1920 rr.)*. – K.: ShcheK, 2010. – 304 s.

Hotsuliak M. *Pershyi Lystopad 1918 roku na zakhidnykh zemliakh Ukrainy (zi spohadamy i zhyttiepysamy chleniv Komitetu Vykonavtsiv Lystopadovoho Chynu)*. – K., 1993. – S. 52–53.

Dilo. – 1918. – 10 lystopada.

Dilo. – 1918. – 11 lystopada.

Dilo. – 1918. – 18 padolysta.

⁵⁷ Див: Гай-Нижник П. П. *Ідея Соборності й українське державотворення (1918–1919 рр.) // Гілея*. – 2014. – Вип. 91. – № 12. – С. 25–37.

Zariadzhennia Ukrainskoi Natsionalnoi Rady // Dilo. – 1918. – 29 zhovtnia.

Zbirnyk zakoniv, rozporiadkiv ta obizhnykiv, proholoshenykh Derzhavnym Sekretariatom Zakhidno-Ukrainskoi Narodnoi Respubliky. – Stanislav, 1918. – S. 5–7.

3 Delehatsii Ukrainskoi Natsionalnoi Rady u Lvovi // Dilo. – 1918. – 31 zhovtnia.

Karpynets I. Istoriiia 8 halytskoi bryhady (davnishoi “Hrupy Rudky” abo “Hrupy Hofmana”) // Litopys Chervonoii Kalyny. – 1932. – Ch. 7–8. – S. 13.

Kohut O. Deshcho pro administratsiiu v ukrainskii derzhavi (Z.O.U.N.R.) // Kalendar tovarystva «Prosvita» na zvychainyi rik 1923. – Lv., 1922. – S. 96

Kulchytskyi V. S., Nastiuk M. I., Tyshchuk B. Y. Istoriiia derzhavy i prava Ukrainy. – Lv., 1996. – S. 177.

Levytskyi K. Velykyi zryv (Do istorii ukrainskoi derzhavnosti vid bereznia do lystopada 1918 r. na pidstavi spomyniv ta dokumentiv). – Lv.: Chervona kalyna, 1931. – S. 113–114.

Lisna I. S. Stanovlennia ukrainskoi derzhavnosti v Halychyni (1918–1923 rr.). – Ternopil, 2001. – S. 36.

Lozynskiy M. Ukrainka revoliutsiia: Rozvidky i materialy. Halychyna v rr. 1918–1920. – T. V. – Viden, 1922. – S. 23.

Lvivska delehatsiia Natsionalnoi Rady // Dilo. – 1918. – 29 zhovtnia.

Mateiko R. Halytski lytsari voli. Ukrainski vyzvolni zmahannia na Ternopilshchyni 1900–1920 rokiv u konteksti istorii Ukrainy. – Ternopil: Prynter-inform, 2002. – S. 65.

Orshan Ya. Zakarpattia. – Paryzh, 1938. – S. 7.

Okhrymovych V. Lviv // Dilo. – 1928. – 1 lystopada.

Okhrymovych Yu. Rozvytok ukrainskoi natsionalno-politychnoi dumky (vid pochatku KhIKh stolittia do Mykhaila Drahomanova). – Niu-York: Vyd-vo Chartoryiskyykh, 1965. – S. 37.

Ukrainski politychni partii kintsia KhIKh – pochatku KhKh st.: prohamovi i dovidkovi materialy. – K.: Konsalting, Feniks, 1993. – S. 26–27.

Pavlyshyn O. Osnovni podii i diiovi osoby ukrainskoi revoliutsii 1918 r. na terytorii Lvivshchyni // Storinky istorii ZUNR–ZOUNR. 1918–1919 rr. Metodychnyi posibnyk do 80-richchia proholoshennia Zakhidno-Ukrainskoi Narodnoi Respubliky. – Lv., 1998. – S. 12–26.

Pavlyshyn O. Y. Formuvannia ta diialnist predstavnytskykh orhaniv vlady ZUNR–ZOUNR (zhovten 1918 – cherven 1919 rr.) // Avtoreferat dys. na zdobuttia nauk. st. kand. ist. nauk. – Lv., 2001. – S. 11.

Pedych V., Marushchenko O. Sesiia Ukrainskoi Natsionalnoi Rady (sichen 1919 r.) u Stanislavovi na storinkakh chasopysu «Nove zhyttia» // Ukraina: kulturna spadshchyna, natsionalna svidomist, derzhavnist. – Vyp. 6. – Lv., 2000. – S. 58.

Povitovi komisari // Nove zhyttia. – 1918. – 19 hrudnia.

Republika. – 1919. – 4 kvitnia.

Republika. – 1919. – 13 travnia.

Sidak V. S., Stepankov V. S. Z istorii Ukrainskoi rozvidky ta kontrrozvidky (narysy). – K.: Vyd-vo in-tu SBU, 1994. – S. 195.

См. См. [Stebelъський S.] Nacherk derzhavnogo ustroiu Zakhidnoi Oblasti Ukrainskoi Narodnoi Respubliky // Ukrainets. Kaliendaryk na zvychainyi rik 1919. – Stanislaviv, 1919. – S. 33.

Tyshchuk B. Y. Halytska Sotsialistychna Radianska Respublika (1920 r.). – Lv., 1970. – S. 37.

Tyshchuk B. Y., Vivcharenko O. A. Zakhidnoukrainska Narodna Respublika 1918–1923 rr. – Kolomyia, 1993. – S. 26–27.

Utverdzhennia leninskykh idei pro derzhavu i pravo na Ukraini. – Lv., 1972. – S. 210.

Uriadove povidomlennia // Tovmatski visty. – 1918. – 12 padolysta.

Chubatyi M. Derzhavnyi lad na Zakhidnii oblasti Ukrainskoi Narodnoi Respubliky. – Lv., 1921. – C. 16–17.

Tsehelskyi L. Vid legend do pravdy. Spomyny pro podii v Ukraini zviazani z Pershym Lystopadom 1918 r. – Niu-York; – Filadelfiia, 1960. – S. 88.

Yaremchuk V. D. Vplyv natsionalnoi idei na vyzvolnu borotbu v zakhidnoukrainskomu rehioni na pochatku KhKh st. // Podii i osobystosti revoliutsiinoi doby / Zbirnyk. – K.: IPIEND, 2003. – S. 9–10.

Łuczak A. Samorząd terytorialny w programach i działalności stronnictw ludowych 1918–1919. – Warszawa, 1973. – S. 29.

Stenographische Protokolle über die Sitzungen des Hauses der Abgeordneten des österreichischen Reichsrates im Jahre 1917 und 1918. XXII Session. – Wien, 1918. – Bd. 1. – S. 4553.